

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

На правах рукопису

Кафедра історії, правознавства та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ» НА УРОКАХ З ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В 10 КЛАСІ

Спеціальність 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта

(Історія та громадянська освіта)»

Виконав:

Кайнара Вадим Геннадійович,

студент 40-64-2І-ДН групи,

Навчально-наукового інституту філології та історії

Науковий керівник:

Чумаченко Олена Анатоліївна, кандидат історичних
наук, доцент, завідувач кафедри історії,
правознавства та методики навчання

АНОТАЦІЯ

Кайнара Вадим Геннадійович «Методика використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти в 10 класі». Кваліфікаційна робота освітнього рівня – магістр, на правах рукопису. Спеціальність – 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта). Глухів, 2026.

Кваліфікаційна робота присвячена обґрунтуванню та експериментальній перевірці методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти в 10 класі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності громадянської освіти в умовах реалізації європейського курсу України та формування в учнів старшої школи громадянських компетентностей, демократичних цінностей і активної громадянської позиції.

У роботі проаналізовано теоретичні засади використання документальних джерел у навчанні громадянської освіти, розкрито психолого-педагогічні особливості вивчення теми «Європейський вибір України» учнями 10 класу, охарактеризовано її зміст і навчально-виховний потенціал. Особливу увагу приділено класифікації документальних джерел та методичним аспектам їх використання в освітньому процесі.

Обґрунтовано методику системного використання документальних джерел у процесі вивчення зазначеної теми, визначено етапи педагогічного експерименту та критерії оцінювання рівня сформованості громадянських компетентностей учнів. Результати експериментальної перевірки підтвердили ефективність запропонованої методики та її позитивний вплив на розвиток аналітичних умінь, аргументації й ціннісних орієнтацій старшокласників.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання розроблених методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів і моделей

роботи з документальними джерелами в практиці викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.

***Ключові слова:** громадянська освіта, документальні джерела, європейський вибір України, громадянські компетентності, старша школа, методика навчання.*

ANNOTATION

Kainara Vadym Hennadiyovych. Methodology for Using Documentary Sources in Teaching the Topic “Ukraine’s European Choice” in Grade 10 Civic Education Lessons. Qualification paper for the Master’s degree, manuscript. Specialty – 014 Secondary Education (History and Civic Education). Hlukhiv, 2026.

The qualification paper is devoted to the substantiation and experimental verification of a methodology for using documentary sources in teaching the topic “*Ukraine’s European Choice*” in Grade 10 civic education lessons. The relevance of the study is обусловлена the need to enhance the effectiveness of civic education in the context of Ukraine’s European integration course and to foster civic competences, democratic values, and an active civic position among upper secondary school students.

The paper analyzes the theoretical foundations of using documentary sources in civic education, reveals the psychological and pedagogical features of studying the topic “*Ukraine’s European Choice*” by Grade 10 students, and characterizes its content as well as its educational and formative potential. Special attention is paid to the classification of documentary sources and to the methodological aspects of their use in the educational process.

A methodology for the systematic use of documentary sources in teaching the specified topic is substantiated; the stages of the pedagogical experiment and the criteria for assessing the level of students’ civic competences are defined. The results of the experimental verification confirmed the effectiveness of the proposed methodology and its positive impact on the development of analytical skills, argumentation abilities, and value orientations of upper secondary school students.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the developed methodological recommendations, didactic materials, and models for

working with documentary sources in the practice of teaching civic education in general secondary education institutions.

Key words: *civic education, documentary sources, Ukraine's European choice, civic competences, upper secondary school, teaching methodology.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ У ГРОМАДЯНСЬКІЙ ОСВІТІ.....	13
1.1. Сутність і класифікація документальних джерел у системі громадянської освіти.....	13
1.2. Документальні джерела як засіб формування громадянських і європейських цінностей учнів.....	27
РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ» В 10 КЛАСІ.....	39
2.1. Вікові та пізнавальні особливості учнів 10 класу в процесі вивчення громадянської освіти	39
2.2. Зміст і навчально-виховний потенціал теми «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти	51
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ»	64
3.1. Організація та методичні підходи до використання документальних джерел на уроках громадянської освіти	64
3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту щодо ефективності використання документальних джерел	71
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	83
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується поглибленням європейської інтеграції, утвердженням демократичних цінностей та формуванням активної громадянської позиції молоді. У цьому контексті особливої ваги набуває громадянська освіта як навчальний предмет, покликаний сформувати в учнів розуміння принципів демократії, верховенства права, прав людини, а також усвідомлення європейського вибору України як стратегічного напрямку державного розвитку.

Тема «Європейський вибір України» є однією з ключових у курсі громадянської освіти в 10 класі, оскільки поєднує історичний, політичний, правовий та ціннісний виміри. Її вивчення сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про євроінтеграційні процеси, місце України в сучасному європейському просторі та відповідальність громадянина за демократичне майбутнє держави. Водночас складність теми, її насиченість нормативно-правовими поняттями й абстрактними категоріями потребують використання ефективних методичних підходів, здатних забезпечити усвідомлене та критичне засвоєння навчального матеріалу.

Одним із таких підходів є використання документальних джерел – міжнародних договорів, декларацій, угод, законодавчих актів, офіційних заяв, аналітичних матеріалів європейських інституцій. Робота з автентичними документами дозволяє учням безпосередньо долучатися до аналізу реальних процесів і рішень, формує навички критичного мислення, правової та інформаційної грамотності, уміння аргументувати власну позицію на основі фактів.

Водночас у практиці шкільного навчання потенціал документальних джерел у курсі громадянської освіти використовується недостатньо системно. Часто робота з документами має епізодичний або ілюстративний характер, що не дозволяє повною мірою реалізувати їхній навчально-виховний потенціал. Це

зумовлює потребу в науково обґрунтованій методиці використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» з урахуванням вікових і пізнавальних особливостей учнів 10 класу.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації методики викладання громадянської освіти, підвищення ефективності формування громадянських і європейських компетентностей старшокласників та впровадження діяльнісних і компетентнісно орієнтованих підходів у навчальний процес.

Об'єкт дослідження – процес навчання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – методика використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти в 10 класі.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність методики використання документальних джерел у процесі вивчення теми «Європейський вибір України» з метою формування громадянських і європейських компетентностей учнів 10 класу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблеми використання документальних джерел у громадянській освіті.
2. Розкрити сутність і класифікацію документальних джерел та визначити їх дидактичний потенціал у навчальному процесі.
3. Охарактеризувати вікові та пізнавальні особливості учнів 10 класу, що впливають на сприйняття і аналіз документальних матеріалів.
4. Визначити зміст і навчально-виховний потенціал теми «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти.
5. Розробити методику використання документальних джерел під час вивчення зазначеної теми.
6. Провести педагогічний експеримент та проаналізувати його результати щодо ефективності запропонованої методики.

Методологічною основою дослідження є сукупність наукових підходів, що забезпечують цілісне й системне осмислення процесу навчання громадянської освіти та дозволяють обґрунтувати ефективну методику використання документальних джерел у шкільній практиці.

Провідним у роботі є системний підхід, який дає змогу розглядати процес навчання громадянської освіти як цілісну педагогічну систему, що охоплює мету, зміст, методи, форми, засоби навчання та результати освітньої діяльності. Застосування системного підходу дозволяє проаналізувати використання документальних джерел не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими компонентами навчального процесу, визначити їх місце та функції у формуванні громадянських і європейських компетентностей учнів.

Важливу роль у дослідженні відіграє компетентнісний підхід, відповідно до якого результатом навчання є не лише засвоєння знань, а й сформованість ключових і предметних компетентностей. У межах цього підходу використання документальних джерел розглядається як ефективний засіб формування громадянської, соціальної, правової, інформаційної та критичної компетентностей старшокласників, а також здатності застосовувати набуті знання у практичних і життєвих ситуаціях.

Діяльнісний підхід забезпечує орієнтацію навчального процесу на активну пізнавальну діяльність учнів. У дослідженні він реалізується через залучення старшокласників до різних видів навчальної діяльності: аналізу нормативно-правових актів, порівняння позицій, інтерпретації змісту документів, формулювання аргументованих висновків. Застосування діяльнісного підходу сприяє розвитку вмінь самостійно працювати з джерелами інформації, приймати обґрунтовані рішення та відстоювати власну громадянську позицію.

Не менш значущим є особистісно орієнтований підхід, який передбачає врахування індивідуальних, вікових і пізнавальних особливостей учнів 10 класу, їхніх інтересів, потреб і навчальних можливостей. У контексті дослідження цей підхід забезпечує добір доступних за змістом і формою

документальних джерел, диференціацію навчальних завдань, створення умов для самовираження й розвитку особистісного ставлення учнів до проблематики європейського вибору України.

У процесі дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-педагогічних методів. Теоретичні методи (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння) застосовувалися для опрацювання науково-педагогічної, методичної та нормативно-правової літератури, уточнення понятійного апарату, обґрунтування методичних підходів до використання документальних джерел.

Емпіричні методи (спостереження, анкетування, бесіди, педагогічний експеримент) дали змогу виявити рівень сформованості громадянських і європейських компетентностей учнів, дослідити особливості сприйняття документальних матеріалів старшокласниками, а також перевірити ефективність запропонованої методики в реальних умовах освітнього процесу.

Для обробки результатів дослідження застосовано методи кількісного та якісного аналізу, які дозволили узагальнити отримані емпіричні дані, простежити динаміку змін навчальних досягнень учнів та обґрунтувати висновки щодо результативності використання документальних джерел у навчанні громадянської освіти.

Ступінь розробленості проблеми. Проблема використання документальних джерел у навчанні суспільствознавчих дисциплін достатньо широко представлена у вітчизняній та зарубіжній науково-педагогічній літературі. У працях О. Пометун, І. Жадан, Н. Софій, Л. Парашенко та інших дослідників розкрито значення роботи з джерелами для формування громадянських компетентностей, розвитку критичного мислення, правової та демократичної культури учнів.

Окремі аспекти використання нормативно-правових документів, міжнародних угод, декларацій і хартій у шкільному навчанні розглядаються в методичних рекомендаціях та навчально-методичних посібниках з громадянської освіти. Проте аналіз наукових джерел засвідчує, що більшість

досліджень має загальнотеоретичний або фрагментарний характер і не пропонує цілісної методики системного використання документальних джерел під час вивчення конкретних тематичних блоків курсу.

Зокрема, тема «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти здебільшого розглядається в контексті формування європейських цінностей і громадянської ідентичності, тоді як методичні аспекти організації роботи з документальними джерелами (угодами, деклараціями, офіційними матеріалами європейських інституцій) залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює необхідність проведення спеціального дослідження, спрямованого на створення науково обґрунтованої методики їх використання, що й визначає наукову новизну даної магістерської роботи.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання розроблених методичних рекомендацій, дидактичних матеріалів і зразків навчальних завдань у практиці викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями під час підготовки та проведення уроків з теми «Європейський вибір України», у процесі організації позакласної та проєктної діяльності, а також у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація роботи

Кайнара Вадим. Використання документальних джерел у процесі формування громадянських компетентностей учнів 10 класу під час вивчення теми «Європейський вибір України». Студентські історичні студії: зб. наукових праць здобувачів вищої освіти. Випуск 11. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка. 2025. С. 95-98.

Кайнара Вадим. Зміст і навчально-виховний потенціал теми «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: матеріали*

всеукраїнської науково-практичної конференції (25 листопада 2025 р., м. Глухів) / за заг. ред. Чумаченко О. А. Глухів, 2025. 228 с. : іл.

Структура роботи. Магістерська робота загальним обсягом 106 сторінок (основного тексту 82 сторінки) складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та 3 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ У ГРОМАДЯНСЬКІЙ ОСВІТІ

1.1. Сутність і класифікація документальних джерел у системі громадянської освіти

Сучасна громадянська освіта в закладах загальної середньої освіти розглядається як важливий інструмент формування свідомого, відповідального громадянина демократичного суспільства. В умовах європейської інтеграції України особливого значення набуває змістове наповнення громадянської освіти, орієнтоване на засвоєння учнями цінностей демократії, прав людини, верховенства права та активної громадянської участі. У цьому контексті документальні джерела виступають не лише носіями інформації, а й важливим дидактичним засобом формування громадянських компетентностей старшокласників.

У науково-педагогічній літературі громадянська освіта визначається як цілісний освітній процес, спрямований на формування знань про суспільно-політичні процеси, розвиток умінь критичного мислення та виховання ціннісного ставлення до демократичних принципів [1]. Відповідно до цього підходу навчання має базуватися на реальних суспільних явищах і фактах, що зумовлює необхідність залучення документальних джерел як автентичних свідчень суспільного життя.

Документальні джерела у громадянській освіті охоплюють широкий спектр матеріалів – офіційні державні документи, міжнародні договори, нормативно-правові акти, декларації, хартії, програмні документи міжнародних організацій, а також матеріали публічного дискурсу. Саме такі джерела дозволяють учням безпосередньо ознайомитися з механізмами функціонування демократичної держави та принципами європейського співтовариства. Як зазначає О. Пометун, використання автентичних документів у навчальному

процесі сприяє усвідомленню учнями практичного значення громадянських знань і підвищує рівень їх мотивації до навчання [2].

Теоретичні засади використання документальних джерел у навчанні ґрунтуються на положеннях системного та компетентнісного підходів. Системний підхід передбачає розгляд громадянської освіти як цілісної педагогічної системи, у якій документальні джерела виконують функцію зв'язку між теоретичними знаннями та реальними суспільно-політичними процесами. Компетентнісний підхід орієнтує навчальний процес на формування здатності учнів застосовувати знання на практиці, аналізувати інформацію та приймати обґрунтовані рішення в суспільно значущих ситуаціях [3].

Особливе значення використання документальних джерел має під час вивчення тем, пов'язаних із державним розвитком і зовнішньополітичним курсом України. Тема «Європейський вибір України» передбачає ознайомлення учнів з основами європейської інтеграції, етапами співпраці України з Європейським Союзом і нормативними документами, що визначають цей процес. Залучення документальних джерел дозволяє не лише передати фактичний матеріал, а й сформуванню в учнів цілісне уявлення про значення європейських цінностей для розвитку українського суспільства.

Використання документальних джерел у громадянській освіті має ґрунтовне теоретичне підґрунтя і відповідає сучасним вимогам до змісту та методів навчання. Вони виступають ефективним засобом поєднання знаннєвого, діяльнісного та ціннісного компонентів навчання, що є особливо важливим у процесі формування громадянської компетентності учнів старшої школи.

У науково-педагогічній літературі поняття «документальні джерела» трактується як сукупність письмових, електронних і візуальних матеріалів, що містять зафіксовану інформацію про суспільно-політичні процеси, правові норми та діяльність інституцій влади. У контексті громадянської освіти документальні джерела розглядаються передусім як носії офіційної, соціально

значущої інформації, що відображає реальні механізми функціонування держави та громадянського суспільства [4].

Документальні джерела, які використовуються в освітньому процесі, можуть бути класифіковані за різними ознаками. За походженням виділяють національні та міжнародні документи. До національних належать Конституція України, закони України, укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, стратегічні програми державного розвитку. Міжнародні документальні джерела охоплюють договори України з Європейським Союзом, акти Ради Європи, документи Європейського парламенту, рекомендації та резолюції міжнародних організацій. Такий поділ є особливо важливим під час вивчення теми «Європейський вибір України», оскільки дозволяє простежити взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої політики держави.

За функціональним призначенням документальні джерела поділяються на нормативно-правові, програмні, декларативні та аналітичні. Нормативно-правові документи встановлюють обов'язкові правила поведінки та правові норми, програмні визначають стратегічні напрями розвитку, декларативні фіксують ціннісні орієнтири та принципи, а аналітичні містять оцінки, узагальнення та прогнози суспільних процесів. Залучення різних типів документів у навчанні дозволяє формувати в учнів цілісне бачення суспільно-політичної реальності та розуміння багатовимірності європейської інтеграції України [5].

Окрему групу становлять освітньо адаптовані документальні джерела, які використовуються в підручниках і навчальних посібниках з громадянської освіти. Такі матеріали зазвичай подаються у скороченому або фрагментованому вигляді, супроводжуються поясненнями та запитаннями для аналізу. Їх основне завдання полягає в тому, щоб забезпечити доступність складних правових і політичних текстів для сприйняття учнями старшої школи без спрощення їхнього змістового навантаження.

Класифікація документальних джерел має важливе методичне значення, оскільки дозволяє вчителю свідомо добирати матеріали відповідно до мети

уроку, рівня підготовки учнів і очікуваних результатів навчання. Наприклад, нормативно-правові документи доцільно використовувати для формування правової грамотності та розуміння механізмів державного управління, тоді як декларативні та програмні документи більш ефективні для формування ціннісних орієнтацій і громадянської ідентичності.

У процесі вивчення теми «Європейський вибір України» особливе місце посідають документи, що відображають етапи європейської інтеграції держави. Вони дозволяють учням простежити еволюцію європейського курсу України, зрозуміти його правові та політичні підстави, а також усвідомити значення європейських стандартів для розвитку демократичного суспільства. Робота з такими джерелами створює умови для формування в учнів умінь аналізувати причинно-наслідкові зв'язки та оцінювати суспільні процеси в історичній перспективі.

У теорії навчання суспільствознавчих дисциплін документальні джерела розглядаються як багатокomпонентний дидактичний ресурс, що потребує чіткої класифікації з метою їх системного та педагогічно доцільного використання. Класифікація документальних джерел дозволяє впорядкувати навчальний матеріал, визначити дидактичні можливості кожного типу документів і забезпечити відповідність між змістом джерела та освітніми цілями громадянської освіти.

Одним із найбільш поширених підходів є класифікація документальних джерел за їх походженням. У межах цього підходу виділяють національні та міжнародні документи. До національних документальних джерел належать Конституція України, закони України, підзаконні нормативно-правові акти, державні стратегії та програми розвитку. Вони відображають внутрішню політику держави, засади функціонування органів влади та правовий статус громадян. Міжнародні документи охоплюють міжнародні договори, угоди, конвенції, декларації та рекомендації міжнародних організацій, зокрема Європейського Союзу та Ради Європи. Такі документи є ключовими для

розуміння європейського вектора розвитку України та її інтеграції в європейський правовий простір.

Важливе значення має класифікація документальних джерел за юридичною силою. За цією ознакою розрізняють документи вищої юридичної сили (конституційні акти), законодавчі документи та підзаконні нормативні акти. У процесі навчання громадянської освіти ця класифікація дозволяє сформуванню в учнів уявлення про ієрархію правових норм, принцип верховенства Конституції та взаємозв'язок різних рівнів правового регулювання. Робота з документами різної юридичної сили сприяє розвитку правової грамотності та усвідомленню механізмів функціонування правової держави.

За змістовою спрямованістю документальні джерела поділяються на нормативно-правові, програмні, декларативні та аналітичні. Нормативно-правові документи встановлюють обов'язкові правила поведінки та правові норми. Програмні документи визначають стратегічні напрями розвитку держави та суспільства. Декларативні документи фіксують ціннісні засади, принципи й ідеали, що лежать в основі демократичного устрою. Аналітичні документи містять узагальнення, оцінки та прогнози розвитку суспільних процесів. Кожна з цих груп має власний дидактичний потенціал і може бути використана для досягнення різних освітніх цілей.

Окрему групу становлять документи за ступенем адаптованості до навчального процесу. У громадянській освіті використовуються як оригінальні тексти документів, так і адаптовані навчальні матеріали, що подаються у вигляді витягів, скорочених фрагментів або узагальнених положень. Адаптація документів має забезпечувати збереження їх змістової сутності та водночас відповідати рівню підготовки учнів. Такий підхід дозволяє уникнути надмірного спрощення та забезпечити наукову коректність навчального матеріалу.

Класифікація документальних джерел за формою подання охоплює письмові, електронні та мультимедійні документи. Сучасний освітній простір

передбачає активне використання цифрових ресурсів, що розширює можливості залучення документальних матеріалів у навчальний процес. Електронні версії офіційних документів, онлайн-бази даних і ресурси європейських інституцій сприяють формуванню інформаційної компетентності учнів і навичок роботи з сучасними джерелами інформації.

У системі громадянської освіти документальні джерела виконують комплекс дидактичних функцій, що зумовлює їх особливе місце серед навчальних засобів. На відміну від узагальненого викладу матеріалу в підручниках, документи безпосередньо відображають реальні суспільно-політичні та правові процеси, що дозволяє розглядати їх як специфічний різновид навчального матеріалу з високим пізнавальним і виховним потенціалом. У теорії навчання суспільствознавчих дисциплін дидактичні функції документальних джерел розглядаються в тісному взаємозв'язку із завданнями формування громадянської компетентності.

Пізнавальна функція документальних джерел полягає в тому, що вони є джерелом достовірної, соціально значущої інформації, яка відображає нормативні, політичні та ціннісні засади розвитку суспільства. У громадянській освіті документи дозволяють учням ознайомитися з першоджерелами, на яких ґрунтується діяльність державних і міжнародних інституцій. Робота з такими джерелами сприяє поглибленню знань про правову систему, принципи демократії, механізми державного управління та міжнародного співробітництва. Пізнавальний потенціал документів зумовлений їх офіційним статусом і нормативним характером, що забезпечує наукову точність і актуальність навчального матеріалу.

Розвивальна функція документальних джерел пов'язана з формуванням інтелектуальних умінь і навичок учнів. Аналіз текстів документів передбачає складну розумову діяльність, яка включає виділення ключових положень, встановлення логічних зв'язків між окремими нормами, порівняння різних документів і формулювання узагальнень. Така діяльність сприяє розвитку логічного та критичного мислення, умінь працювати з інформацією,

аргументовано викладати власну позицію на основі фактичного матеріалу. У теоретичному аспекті документи розглядаються як засіб переходу від репродуктивного засвоєння знань до їх аналітичного осмислення.

Світоглядна функція документальних джерел виявляється у формуванні в учнів цілісного уявлення про суспільні процеси та місце держави в системі міжнародних відносин. Документи фіксують офіційні позиції, цінності та стратегічні орієнтири розвитку суспільства, що дозволяє розглядати їх як основу для формування громадянського світогляду. У межах громадянської освіти це має особливе значення, оскільки сприяє усвідомленню учнями принципів демократичного устрою, значення прав людини та ролі громадянина в суспільному житті.

Виховна функція документальних джерел полягає у формуванні ціннісних орієнтацій, громадянської відповідальності та правової культури. Зміст багатьох документів базується на ідеях свободи, рівності, солідарності та поваги до людської гідності. Ознайомлення з міжнародними актами у сфері прав людини, європейськими хартіями та деклараціями сприяє засвоєнню демократичних цінностей як універсальних норм суспільного життя. Документальні джерела виконують виховну функцію не декларативно, а через конкретні правові формулювання та зобов'язання, що підсилює їх вплив на формування громадянської свідомості.

Інтегративна функція документальних джерел проявляється у здатності поєднувати різні компоненти змісту громадянської освіти. Документи інтегрують правові, політичні, соціальні та етичні аспекти навчального матеріалу, створюючи умови для міждисциплінарного підходу. У теоретичному вимірі це дозволяє розглядати громадянську освіту як комплексну галузь знань, у якій документальні джерела виступають системоутворювальним елементом навчального змісту.

Контрольно-діагностична функція документальних джерел полягає в можливості оцінювання рівня сформованості громадянських знань і умінь. Завдання, побудовані на основі документів, дозволяють перевірити не лише

обсяг засвоєної інформації, а й здатність учнів аналізувати нормативні тексти, робити обґрунтовані висновки та застосовувати знання в конкретних ситуаціях. У теоретичному аспекті це відповідає сучасним підходам до оцінювання результатів навчання, орієнтованим на компетентнісний результат.

У теорії громадянської освіти документальні джерела посідають особливе місце в структурі навчального змісту, оскільки вони поєднують у собі інформаційний, нормативний і ціннісний компоненти. На відміну від навчальних текстів вторинного характеру, документальні джерела безпосередньо відображають суспільно-політичну реальність, що надає їм статусу базового елемента змісту громадянської освіти. У теоретичних моделях громадянської освіти документи розглядаються як основа для формування цілісного уявлення про функціонування демократичної держави та громадянського суспільства.

Зміст громадянської освіти традиційно включає знання про державу, право, політичні інститути, громадянські права і свободи, а також цінності демократії та верховенства права. Документальні джерела забезпечують зв'язок між цими складовими, оскільки саме в офіційних документах зафіксовані як правові норми, так і ціннісні орієнтири суспільного розвитку. У теоретичному вимірі документи виконують функцію «опори» навчального змісту, навколо якої вибудовується система понять, категорій і узагальнень громадянської освіти.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що включення документальних джерел до структури змісту навчання сприяє підвищенню науковості громадянської освіти [9]. Документи дозволяють уникнути спрощених або декларативних тлумачень суспільних процесів і забезпечують опору на офіційно визнані норми та принципи. Це особливо важливо для таких тем, як європейська інтеграція України, де навчальний матеріал має ґрунтуватися на реальних правових і політичних рішеннях.

Документальні джерела в теоретичній моделі громадянської освіти виконують також системоутворювальну функцію. Вони дозволяють інтегрувати

окремі теми й розділи курсу в єдину логічну структуру, забезпечуючи послідовність і цілісність навчального змісту. Наприклад, вивчення прав і свобод людини, принципів демократії та зовнішньополітичного курсу держави може бути об'єднане через аналіз відповідних нормативно-правових і міжнародних документів.

Важливим аспектом теоретичного осмислення місця документальних джерел є їх співвідношення з іншими компонентами навчального змісту – поняттями, фактами, теоретичними узагальненнями. Документи не замінюють теоретичних пояснень, але виступають основою для їх формування. Через аналіз документальних джерел учні засвоюють абстрактні поняття громадянської освіти не ізольовано, а в контексті конкретних правових і політичних реалій. У теоретичній моделі це забезпечує взаємозв'язок між емпіричним і теоретичним рівнями навчання.

Особливе місце документальні джерела посідають у формуванні аксіологічного компонента змісту громадянської освіти. Багато офіційних документів містять чітко сформульовані цінності та принципи, що лежать в основі демократичного суспільства. Вони фіксують орієнтири суспільного розвитку й слугують основою для формування ціннісних уявлень учнів. У теоретичному аспекті це дозволяє розглядати документи як носії не лише правових норм, а й суспільних ідеалів.

У структурі громадянської освіти документальні джерела виступають також засобом забезпечення актуальності навчального змісту. На відміну від підручників, які оновлюються з певною періодичністю, офіційні документи відображають сучасний стан суспільних процесів і політичних рішень. Їх включення до навчального змісту дозволяє реагувати на зміни в суспільно-політичному житті та підтримувати відповідність громадянської освіти сучасним викликам.

У сучасній теорії громадянської освіти ключовим результатом навчання визначається сформованість громадянської компетентності, що охоплює систему знань, умінь, ціннісних орієнтацій і моделей поведінки, необхідних для

активної участі особи в демократичному суспільстві. У цьому контексті документальні джерела розглядаються як один із провідних засобів формування громадянської компетентності, оскільки вони відображають реальні механізми реалізації прав і свобод, функціонування державних інституцій та принципи суспільного устрою.

Громадянська компетентність у теоретичних дослідженнях трактується як інтегративне утворення, що поєднує когнітивний, діяльнісний і ціннісний компоненти. Документальні джерела забезпечують одночасний вплив на всі ці складові. Когнітивний компонент формується через засвоєння знань про правові норми, політичні процеси та інституційні механізми, зафіксовані в офіційних документах. Робота з текстами законів, міжнародних угод і декларацій дозволяє учням отримувати знання безпосередньо з першоджерел, що підвищує рівень їхньої обізнаності та правової грамотності.

Діяльнісний компонент громадянської компетентності пов'язаний зі здатністю застосовувати знання в конкретних ситуаціях, аналізувати суспільні явища та брати участь у громадському житті. У теоретичному вимірі документальні джерела створюють основу для формування таких умінь, оскільки їх аналіз передбачає роботу з інформацією нормативного й аналітичного характеру. Учні вчаться співвідносити положення документів із реальними суспільними процесами, оцінювати їх значення та робити аргументовані висновки. Це сприяє розвитку здатності орієнтуватися в правовому полі та усвідомлено взаємодіяти з державними інституціями.

Ціннісний компонент громадянської компетентності формується через засвоєння демократичних принципів і суспільних ідеалів, зафіксованих у документах. У міжнародних і національних актах закріплено такі цінності, як повага до прав людини, свобода, рівність, справедливість, солідарність і відповідальність. Ознайомлення з цими положеннями дозволяє розглядати громадянську освіту не лише як систему знань, а як процес формування світогляду та громадянської позиції. Документальні джерела виступають

носіями офіційно визнаних цінностей, що надає їм особливої ваги в теоретичній моделі громадянської освіти.

У контексті європейської інтеграції України особливого значення набуває формування європейської компетентності, яка розглядається як складова громадянської компетентності. Європейська компетентність передбачає розуміння принципів функціонування Європейського Союзу, знання європейських стандартів у сфері прав людини та усвідомлення спільних цінностей європейської спільноти. Документальні джерела Європейського Союзу та Ради Європи є основним теоретичним підґрунтям для формування цієї компетентності, оскільки саме в них зафіксовано норми та принципи європейського правового простору.

Роль документальних джерел у формуванні європейської компетентності полягає також у забезпеченні об'єктивного уявлення про європейський вибір України. Аналіз міжнародних угод і програмних документів дозволяє розглядати європейську інтеграцію як системний і поетапний процес, а не як абстрактну ідею. У теоретичному аспекті це сприяє подоланню стереотипних уявлень і формуванню усвідомленого ставлення до європейського напрямку розвитку держави.

Документальні джерела відіграють важливу роль у формуванні правової культури як складової громадянської компетентності. Через ознайомлення з правовими нормами та міжнародними стандартами учні отримують уявлення про механізми захисту прав і свобод, принципи відповідальності та взаємодії громадянина з державою. У теоретичному вимірі це дозволяє розглядати документи як основу для формування поваги до права та усвідомлення значення правових інститутів у демократичному суспільстві.

Таким чином, у теорії громадянської освіти документальні джерела посідають центральне місце у формуванні як громадянської, так і європейської компетентностей. Вони забезпечують цілісне поєднання знаннєвого, діяльнісного та ціннісного компонентів навчання й створюють теоретичну основу для подальшого методичного опрацювання процесу навчання.

Тема європейської інтеграції України посідає особливе місце в системі громадянської освіти, оскільки поєднує правові, політичні, соціальні та ціннісні аспекти розвитку держави. У теоретичному вимірі вивчення європейського вибору України ґрунтується насамперед на аналізі документальних джерел, які фіксують офіційний курс держави, стратегічні орієнтири зовнішньої політики та зобов'язання України перед європейськими інституціями. Саме документальні джерела дозволяють розглядати європейську інтеграцію як реальний процес, що має нормативне й інституційне підґрунтя.

Специфіка документальних джерел у темах європейського спрямування полягає в їхньому багаторівневому характері. До них належать національні документи, що визначають європейський курс України, а також міжнародні акти, ухвалені в межах Європейського Союзу та Ради Європи. У теорії громадянської освіти наголошується, що поєднання цих двох груп документів дозволяє простежити взаємозв'язок внутрішньої політики держави з її міжнародними зобов'язаннями та місцем у європейському правовому просторі.

Важливою особливістю документальних джерел, пов'язаних з європейською інтеграцією, є їх чітко виражений ціннісний зміст. У більшості європейських документів закріплено фундаментальні цінності – повага до прав людини, демократія, верховенство права, рівність і солідарність. У теоретичному аспекті це дозволяє розглядати європейський вибір України не лише як політичне рішення, а як орієнтацію на певну систему цінностей, що має універсальний характер. Аналіз таких документів сприяє формуванню уявлення про спільні європейські цінності та їх значення для розвитку українського суспільства.

Документальні джерела євроінтеграційного характеру відзначаються також високим рівнем складності, що зумовлено їх правовою мовою, термінологічною насиченістю та багатокomпонентною структурою. У теоретичних дослідженнях підкреслюється, що саме ці особливості роблять такі документи важливим інструментом формування правової та політичної культури. Вони сприяють розвитку здатності орієнтуватися в складних

нормативних текстах і усвідомлювати механізми міжнародного співробітництва.

Окрему групу становлять документи, які відображають етапи розвитку відносин України з Європейським Союзом. Вони дозволяють розглядати європейську інтеграцію в динаміці, простежувати еволюцію правових і політичних рішень, а також аналізувати зміну пріоритетів державної політики. У теоретичному аспекті це забезпечує історичну й системну перспективу вивчення теми європейського вибору України.

Специфіка документальних джерел у цій тематиці проявляється й у їх міждисциплінарному характері. Європейські документи поєднують правові, економічні, соціальні та гуманітарні аспекти, що дозволяє розглядати їх як комплексне джерело знань у громадянській освіті. У теорії навчання це розглядається як важливий чинник інтеграції знань і формування цілісного світогляду учнів.

У межах громадянської освіти документальні джерела, пов'язані з європейським вибором України, виступають теоретичною основою для осмислення сучасних суспільних викликів і перспектив розвитку держави. Вони забезпечують наукову обґрунтованість навчального змісту та сприяють формуванню усвідомленого ставлення до європейської інтеграції як складової національного розвитку.

У сучасних науково-педагогічних дослідженнях документальні джерела розглядаються як важливий елемент змісту громадянської освіти, що забезпечує зв'язок між теоретичними положеннями навчального курсу та реальними суспільно-політичними процесами. Вчені наголошують, що залучення автентичних документів у навчальний процес сприяє підвищенню наукової обґрунтованості навчального матеріалу та формуванню в учнів цілісного уявлення про функціонування держави й громадянського суспільства [1], [2].

Узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що документальні джерела в системі громадянської освіти виконують насамперед інформаційну

функцію, оскільки містять офіційно зафіксовані норми, принципи та рішення, що регулюють суспільне життя. Нормативно-правові акти, міжнародні договори, декларації та програмні документи виступають джерелом достовірної інформації про права і обов'язки громадян, механізми реалізації демократії та напрями державної політики [2], [14].

Поряд з інформаційною функцією документальні джерела мають значний світоглядний потенціал. У працях сучасних дослідників громадянської освіти підкреслюється, що робота з офіційними документами сприяє формуванню правової свідомості та усвідомленню значення демократичних інститутів для розвитку суспільства. Через аналіз текстів документів учні засвоюють не лише зміст правових норм, а й ідеї, цінності та принципи, на яких ґрунтується демократичний устрій [3, с. 39–40], [16].

Важливим аспектом теоретичного осмислення документальних джерел є їхній виховний потенціал. У науковій літературі зазначається, що документальні матеріали сприяють формуванню відповідального ставлення до суспільних процесів, розвитку громадянської позиції та готовності до активної участі в житті громади і держави. Ознайомлення з міжнародними стандартами прав людини та європейськими правовими нормами формує у старшокласників орієнтацію на загальнолюдські та європейські цінності [1], [9], [18].

Окрему увагу дослідники приділяють ролі документальних джерел у реалізації компетентнісного підходу в громадянській освіті. Документи розглядаються як засіб формування умінь аналізувати суспільно значущу інформацію, оцінювати правові явища та аргументовано відстоювати власну позицію. У цьому контексті документальні джерела виступають основою для розвитку критичного мислення та правової культури учнів, що відповідає сучасним освітнім орієнтирам [3], [15, с. 130–133].

Узагальнення наукових підходів дозволяє також визначити місце документальних джерел у структурі навчального матеріалу громадянської освіти. Вони розглядаються не як допоміжний елемент, а як повноцінний компонент змісту навчання, що забезпечує міжпредметні зв'язки та інтеграцію

знань з права, політології, історії та соціології. Такий підхід особливо актуальний у темах, пов'язаних з європейським вибором України, де документальні джерела виступають основним засобом осмислення процесів європейської інтеграції [10], [16], [18].

У наукових дослідженнях також наголошується, що системне використання документальних джерел у громадянській освіті сприяє підвищенню рівня довіри учнів до навчального матеріалу, оскільки він ґрунтується на офіційних і суспільно визнаних текстах. Це створює передумови для формування відповідального ставлення до права, держави та європейського вибору України як стратегічного напрямку її розвитку [2], [10].

1.2. Документальні джерела як засіб формування громадянських і європейських цінностей учнів

У сучасних освітніх концепціях громадянська освіта розглядається не лише як система передачі знань про суспільство, державу та право, а як цілісний процес формування громадянських і ціннісних орієнтацій особистості. У науково-педагогічній літературі наголошується, що результатом громадянської освіти має бути сформована здатність учня усвідомлювати суспільні цінності, орієнтуватися в демократичних нормах і відповідально діяти в межах правового поля. Саме тому ціннісний компонент розглядається як базовий у структурі громадянської компетентності.

Цінності демократії, прав людини, свободи, рівності та відповідальності визначають зміст громадянської освіти та її виховний потенціал. Вони закріплені не лише в освітніх стандартах і програмах, а й у фундаментальних міжнародних і національних документах, що регулюють суспільне життя. У цьому контексті формування ціннісних орієнтацій учнів неможливе без опори на документальні джерела, які фіксують загальновизнані норми та принципи демократичного суспільства [1].

Особливістю громадянських і європейських цінностей є їх нормативний характер. Вони не існують абстрактно, а закріплені в конкретних правових актах, деклараціях і хартіях. Саме тому в теорії громадянської освіти документальні джерела розглядаються як основний носій ціннісного змісту навчального матеріалу. Через роботу з текстами документів учні отримують можливість усвідомити, що демократичні цінності мають реальне правове закріплення і є обов'язковими для дотримання в сучасному суспільстві [2].

У межах європейського виміру громадянської освіти цінності набувають особливого значення, оскільки Європейський Союз ґрунтується на спільній системі принципів і норм, закріплених у його установчих і програмних документах. Вивчення європейських цінностей у школі передбачає не лише їх декларування, а й осмислення через аналіз документів, які визначають політику ЄС у сфері прав людини, демократії та верховенства права. Це створює підґрунтя для формування в учнів усвідомленого ставлення до європейського вибору України як ціннісного й цивілізаційного орієнтиру [10].

Науковці підкреслюють, що ціннісний компонент громадянської освіти має формуватися на основі поєднання знанневого й емоційно-оцінного аспектів. Документальні джерела в цьому процесі відіграють роль об'єктивного орієнтира, який дозволяє уникнути суб'єктивних або спрощених трактувань суспільних цінностей. Робота з автентичними текстами сприяє формуванню поваги до права, демократичних процедур і принципів співжиття в суспільстві [3].

У сучасних освітніх концепціях громадянська освіта розглядається як процес ціннісного становлення особистості, а документальні джерела виступають її фундаментальною основою, що забезпечує нормативне, світоглядне та виховне наповнення навчального змісту [1].

Нормативно-правові акти посідають центральне місце серед документальних джерел, що використовуються в громадянській освіті, оскільки саме в них закріплено базові суспільні цінності, норми та принципи функціонування демократичної держави. У наукових дослідженнях

підкреслюється, що нормативно-правові документи виступають не лише регуляторами суспільних відносин, а й важливими носіями ціннісного змісту, який має бути усвідомлений громадянами ще на етапі шкільного навчання [1].

Особливе значення для громадянської освіти має Конституція України як Основний Закон держави. У ній закріплено фундаментальні цінності українського суспільства – людську гідність, свободу, рівність, демократизм, верховенство права та пріоритет прав і свобод людини. Аналіз конституційних норм дозволяє розглядати громадянські цінності не як абстрактні поняття, а як юридично визначені принципи, що мають обов'язковий характер. У теоретичному вимірі Конституція України виступає базовим документальним джерелом формування громадянської свідомості та правової культури учнів [4].

Закони України, що регулюють суспільні відносини у сфері прав людини, освіти, місцевого самоврядування та громадянської участі, також мають значний ціннісний потенціал. Вони конкретизують положення Конституції та визначають механізми реалізації задекларованих цінностей у повсякденному житті. У громадянській освіті ці документи розглядаються як приклад практичного втілення демократичних принципів і правових норм, що сприяє усвідомленню учнями зв'язку між цінностями та реальною суспільною практикою [5].

Важливою складовою нормативно-правових джерел є стратегічні та програмні документи держави, які визначають напрями розвитку суспільства й освітньої політики. У таких документах цінності демократії, прав людини та європейського вибору України подаються як стратегічні орієнтири державного розвитку. У теорії громадянської освіти вони розглядаються як засіб формування довгострокових ціннісних установок, орієнтованих на активну громадянську позицію та відповідальність за майбутнє держави [10].

Нормативно-правові акти мають також важливе значення для формування уявлення про відповідальність громадянина перед державою і суспільством. Через аналіз правових норм учні усвідомлюють не лише власні права, а й обов'язки, що є необхідною умовою функціонування демократичного

суспільства. У науковій літературі наголошується, що саме баланс прав і обов'язків становить основу громадянських цінностей і має бути чітко відображений у змісті громадянської освіти [3].

Ціннісний потенціал нормативно-правових актів проявляється також у формуванні поваги до права як соціальної цінності. Робота з правовими документами сприяє усвідомленню значення законності, правопорядку та правової відповідальності. У теоретичному аспекті це дозволяє розглядати нормативно-правові акти як важливий інструмент виховання правової культури та громадянської зрілості учнів [9].

Нормативно-правові акти в системі громадянської освіти виступають не лише джерелом правових знань, а й основним засобом формування громадянських цінностей, що визначають світоглядні орієнтири особистості та її ставлення до держави, права й демократичних інститутів [4, 5].

Міжнародні документи та акти Європейського Союзу займають особливе місце в системі документальних джерел громадянської освіти, оскільки саме в них закріплено фундаментальні європейські цінності, що визначають ідейні засади функціонування європейської спільноти. У науковій літературі підкреслюється, що європейські цінності мають не лише декларативний, а й нормативний характер, оскільки вони зафіксовані в офіційних міжнародних актах і є обов'язковими для держав, які задекларували європейський вектор розвитку [8, с. 12].

До ключових міжнародних документів, що відображають ціннісні засади Європейського Союзу, належать установчі договори ЄС, хартії, декларації та рекомендації європейських інституцій. У цих документах закріплено принципи поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та дотримання прав людини. У теоретичному аспекті вони розглядаються як універсальні орієнтири, що визначають зміст європейської громадянськості та формують основу європейської ідентичності [2].

Особливе значення для громадянської освіти мають документи, що регламентують діяльність Ради Європи та Європейського Союзу у сфері прав

людини. Вони встановлюють стандарти захисту прав і свобод, які визнаються загальноєвропейськими. Аналіз таких документів у межах громадянської освіти дозволяє розглядати права людини не лише як національну категорію, а як складову спільного європейського правового простору. У наукових дослідженнях наголошується, що саме міжнародні документи формують уявлення про універсальність прав людини та їх наднаціональний характер [3, с. 41].

Документальні джерела Європейського Союзу відіграють важливу роль у формуванні розуміння принципів демократії в європейському вимірі. У них визначено механізми участі громадян у прийнятті рішень, принципи прозорості діяльності інституцій та відповідальності влади перед суспільством. У теоретичному контексті ці документи дозволяють розглядати демократію як систему практик і процедур, а не лише як ідеологічне поняття. Це має суттєве значення для формування ціннісного ставлення до демократичних інститутів [9, с. 67].

У працях вітчизняних і зарубіжних дослідників підкреслюється, що міжнародні документи ЄС сприяють формуванню уявлення про європейську солідарність і спільну відповідальність держав-членів та партнерів. Ці ідеї знаходять відображення в документах, що регламентують соціальну політику, регіональний розвиток та співпрацю між країнами. У громадянській освіті вони виступають джерелом формування цінностей взаємодопомоги, толерантності та міжкультурного діалогу [10].

Важливим аспектом використання міжнародних документів у громадянській освіті є їхній вплив на формування уявлення про європейський вибір України. Через аналіз угод, декларацій і програм співпраці учні отримують можливість усвідомити, що європейська інтеграція України ґрунтується на прийнятті спільних цінностей і стандартів. У теоретичному вимірі це дозволяє розглядати європейський вибір не як зовнішньополітичний крок, а як глибоку ціннісну орієнтацію держави [8, с. 19].

Міжнародні документи Європейського Союзу, таким чином, виступають одним із найважливіших джерел формування європейських цінностей у процесі громадянської освіти. Вони забезпечують нормативне підґрунтя для осмислення ідеї європейської спільноти, її ціннісних засад і принципів взаємодії держав та громадян у межах спільного правового простору [2, 10].

Формування ціннісного ставлення учнів до європейського вибору України є одним із ключових завдань громадянської освіти, оскільки цей вибір визначає стратегічні орієнтири розвитку держави, її місце в міжнародному співтоваристві та модель суспільного устрою. У теоретичних дослідженнях наголошується, що усвідомлення європейського вибору має ґрунтуватися не на абстрактних уявленнях, а на знанні конкретних документів, які закріплюють відповідний напрям державної політики [10, с. 28].

Документальні джерела, що відображають європейський курс України, містять як правові, так і ціннісні орієнтири. У них зафіксовано прагнення України до інтеграції в європейський простір, прийняття європейських стандартів у сфері демократії, прав людини та верховенства права. Аналіз таких документів у межах громадянської освіти дозволяє розглядати європейський вибір України як послідовний і нормативно закріплений процес, а не як ситуативне політичне рішення [2].

Важливою особливістю документальних джерел у цій тематиці є їхній комплексний характер. Вони поєднують внутрішньодержавний і міжнародний виміри, що дає змогу простежити взаємозв'язок між національними інтересами України та загальноєвропейськими цінностями. У науковій літературі зазначається, що саме така інтеграція змісту сприяє формуванню в учнів цілісного уявлення про європейський вибір як складову національної ідентичності [8, с. 34].

Документальні джерела, пов'язані з європейським вибором України, відіграють важливу роль у формуванні ціннісного ставлення до демократії та правової держави. У них закріплено зобов'язання України щодо впровадження європейських стандартів управління, забезпечення прав і свобод людини,

розвитку громадянського суспільства. Ознайомлення з цими положеннями дозволяє учням усвідомити, що європейська інтеграція передбачає не лише зовнішньополітичну співпрацю, а й внутрішні суспільні перетворення [3, с. 45].

У теоретичному аспекті важливим є також аналіз документів, які визначають етапи та механізми реалізації європейського курсу України. Вони дають можливість простежити послідовність державних рішень, оцінити їх значення для розвитку суспільства та сформулювати уявлення про довготривалий характер європейської інтеграції. Такий підхід сприяє формуванню відповідального та усвідомленого ставлення до європейського вибору України як до стратегічного напрямку розвитку держави [10].

Залучення документальних джерел у процесі громадянської освіти дозволяє також розкрити взаємозв'язок між європейськими цінностями та повсякденним життям громадян. Через аналіз положень документів учні можуть усвідомити, як принципи демократії, свободи та рівності реалізуються в конкретних соціальних і правових механізмах. У наукових дослідженнях підкреслюється, що саме таке усвідомлення сприяє формуванню стійкого ціннісного ставлення до європейського вибору України [9, с. 71].

Документальні джерела, є важливим засобом формування ціннісного ставлення учнів до європейського вибору України, забезпечуючи нормативне, світоглядне та ідейне підґрунтя для осмислення цього процесу в межах громадянської освіти [2, 8].

У теорії громадянської освіти важливе місце посідає проблема співвідношення національних і європейських цінностей, оскільки формування громадянської ідентичності учнів відбувається в умовах одночасної належності до національної держави та ширшого європейського простору. Науковці наголошують, що громадянська освіта має забезпечувати гармонійне поєднання національних традицій і демократичних цінностей європейської спільноти без їх протиставлення або взаємовиключення [3, с. 52].

Національні цінності, закріплені в нормативно-правових актах України, відображають історичний шлях розвитку держави, її культурні особливості та

політичні пріоритети. Вони включають ідеї суверенітету, незалежності, територіальної цілісності, поваги до державної мови та культури, а також відповідальності громадянина перед суспільством. У громадянській освіті ці цінності виступають основою формування національної ідентичності та усвідомлення приналежності до українського народу [4, с. 18].

Європейські цінності, своєю чергою, мають універсальний характер і закріплені в міжнародних документах Європейського Союзу та Ради Європи. Вони ґрунтуються на принципах демократії, прав людини, верховенства права, рівності та солідарності. У теоретичному вимірі європейські цінності не заперечують національні, а доповнюють їх, формуючи спільний ціннісний простір, у межах якого національні держави зберігають власну ідентичність [8, с. 21].

Документальні джерела дозволяють чітко простежити взаємозв'язок між національними й європейськими цінностями, оскільки саме в них зафіксовано прагнення України інтегруватися до європейського правового та ціннісного простору. Аналіз національних і міжнародних документів у межах громадянської освіти дає змогу показати, що європейський вибір України ґрунтується на визнанні спільних демократичних принципів і водночас передбачає збереження національної самобутності [10, с. 33].

У наукових дослідженнях підкреслюється, що формування уявлення про співвідношення національних і європейських цінностей є важливою умовою розвитку громадянської зрілості учнів. Документальні джерела допомагають уникнути спрощених трактувань європейської інтеграції як відмови від національних традицій. Натомість вони демонструють, що інтеграційні процеси передбачають взаємоповагу, культурне різноманіття та дотримання принципу субсидіарності [9, с. 74].

Використання документальних джерел у громадянській освіті дозволяє також розкрити динамічний характер цінностей. Національні й європейські цінності не є статичними, вони змінюються та уточнюються відповідно до суспільних викликів. Аналіз стратегічних і програмних документів України та

Європейського Союзу сприяє розумінню того, як ціннісні орієнтири адаптуються до нових соціальних і політичних умов, зберігаючи при цьому свою фундаментальну основу [5, с. 97].

У теоретичному вимірі документальні джерела є важливим засобом осмислення співвідношення національних і європейських цінностей у громадянській освіті, забезпечуючи цілісне уявлення про європейський вибір України як поєднання національних інтересів і загальноєвропейських демократичних принципів [2, 8].

Формування стійких ціннісних орієнтацій учнів є одним із пріоритетних завдань громадянської освіти, оскільки саме цінності визначають світоглядні установки особистості, її соціальну поведінку та готовність до активної громадянської участі. У теоретичних дослідженнях наголошується, що ціннісні орієнтації набувають стійкого характеру за умови їх усвідомлення, внутрішнього прийняття та систематичного закріплення в навчальному процесі [6, с. 64].

Документальні джерела створюють умови для формування стійких ціннісних орієнтацій завдяки своїй нормативності, офіційності та суспільній значущості. На відміну від художніх або публіцистичних текстів, документи фіксують загальновизнані норми й принципи, які регламентують суспільні відносини. У громадянській освіті це сприяє усвідомленню цінностей не як абстрактних ідей, а як реальних соціальних орієнтирів, що визначають правила співжиття в демократичному суспільстві [3, с. 58].

Особливе значення для формування ціннісних орієнтацій мають документи, що закріплюють права і свободи людини. Їх аналіз дозволяє учням усвідомити цінність людської гідності, рівності та справедливості, а також зрозуміти механізми захисту прав у національному та європейському вимірах. У наукових працях підкреслюється, що систематичне звернення до таких документів сприяє розвитку правосвідомості та формуванню поваги до прав інших осіб [8, с. 27].

Документальні джерела також відіграють важливу роль у формуванні ціннісного ставлення до демократії та верховенства права. Аналіз нормативно-правових актів і міжнародних угод дозволяє простежити, як демократичні принципи реалізуються в конкретних інституційних механізмах. Це сприяє формуванню уявлення про демократію як систему цінностей і процедур, що потребують активної участі громадян та відповідального ставлення до виконання законів [10, с. 39].

У теоретичному аспекті важливою є роль документів у формуванні ціннісних орієнтацій щодо європейського вибору України. Документи, які регламентують співпрацю України з Європейським Союзом, відображають не лише політичні домовленості, а й ціннісні зобов'язання держави. Ознайомлення з ними дозволяє учням усвідомити, що європейська інтеграція ґрунтується на прийнятті спільних демократичних стандартів і відповідальності за їх реалізацію [2].

Документальні джерела сприяють також формуванню ціннісного ставлення до активної громадянської позиції. У них зафіксовано принципи участі громадян у суспільному житті, механізми впливу на прийняття рішень та відповідальність за результати громадянської діяльності. У науковій літературі зазначається, що усвідомлення цих положень стимулює розвиток громадянської активності та готовності брати участь у демократичних процесах [9, с. 78].

Систематичне використання документальних джерел у громадянській освіті створює умови для інтеграції ціннісного, когнітивного та діяльнісного компонентів навчання. Це дозволяє сформувати у учнів стійкі ціннісні орієнтації, які базуються на усвідомленні змісту демократичних і європейських цінностей та готовності керуватися ними у власній поведінці [6, с. 69].

Формування активної громадянської позиції старшокласників є одним із ключових завдань сучасної громадянської освіти, що зумовлено необхідністю підготовки молоді до свідомої участі в суспільно-політичному житті демократичної держави. У наукових дослідженнях підкреслюється, що громадянська позиція формується на основі поєднання знань про суспільні

процеси, ціннісних орієнтацій і готовності до практичних дій, спрямованих на захист демократичних принципів і прав людини [6, с. 72].

Документальні джерела відіграють важливу роль у формуванні активної громадянської позиції, оскільки вони відображають реальні механізми функціонування держави та громадянського суспільства. Аналіз нормативно-правових актів, міжнародних угод і декларацій дозволяє учням усвідомити, що громадянська активність є не абстрактним поняттям, а закріпленим у документах правом і обов'язком громадянина. У цьому контексті документи виступають засобом конкретизації громадянських прав і форм участі в суспільному житті [3, с. 61].

Особливе значення для формування громадянської позиції мають документи, які визначають механізми участі громадян у демократичних процесах. У них зафіксовано принципи виборчого права, участі в діяльності органів місцевого самоврядування, громадського контролю та громадських ініціатив. Ознайомлення з такими документами сприяє формуванню уявлення про легальні та ефективні способи впливу громадян на прийняття суспільно важливих рішень [9, с. 83].

Документальні джерела, пов'язані з європейським вибором України, мають особливе значення у формуванні громадянської позиції старшокласників, оскільки вони демонструють взаємозв'язок між внутрішніми демократичними перетвореннями та європейською інтеграцією. Аналіз таких документів дозволяє учням усвідомити, що активна громадянська позиція є важливою умовою реалізації європейського курсу держави та впровадження європейських стандартів у суспільне життя [10, с. 42].

У теоретичному аспекті використання документальних джерел сприяє розвитку критичного мислення та вміння оцінювати суспільні процеси з позицій демократичних цінностей. Старшокласники отримують можливість аналізувати зміст документів, зіставляти задекларовані принципи з реальними практиками їх реалізації та формувати власну аргументовану позицію щодо актуальних суспільних питань. У науковій літературі зазначається, що саме

такий підхід є необхідною умовою формування відповідального громадянина [8, с. 31].

Документальні джерела також сприяють формуванню готовності до громадянської відповідальності. У них закріплено не лише права, а й обов'язки громадян, дотримання законів і повагу до демократичних інститутів. Усвідомлення цих положень у процесі навчання громадянської освіти формує розуміння взаємозв'язку між свободою та відповідальністю, що є ключовим елементом активної громадянської позиції [4, с. 24].

Систематичне використання документальних джерел у процесі громадянської освіти створює умови для інтеграції знань, цінностей і практичних умінь. Це дозволяє сформувати в учнів не лише теоретичне уявлення про громадянську участь, а й готовність застосовувати набуті знання у реальному житті, що відповідає завданням підготовки молоді до активної участі в демократичному суспільстві [6, с. 76].

Отже, документальні джерела є важливим засобом формування громадянських і європейських цінностей у процесі навчання громадянської освіти. Отримані теоретичні висновки створюють підґрунтя для розроблення методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України», що буде розглянуто в наступних розділах магістерської роботи.

РОЗДІЛ 2. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ» В 10 КЛАСІ

2.1. Вікові та пізнавальні особливості учнів 10 класу в процесі вивчення громадянської освіти

Учні 10 класу належать до періоду старшого шкільного віку, який у психолого-педагогічній науці розглядається як завершальний етап шкільного дитинства та перехід до ранньої юності. Цей віковий період характеризується інтенсивними змінами у психічному розвитку, формуванні світогляду та становленні соціальної зрілості особистості. У наукових дослідженнях наголошується, що саме в старшому шкільному віці відбувається усвідомлення власної громадянської ролі та інтерес до суспільно значущих процесів [6, с. 94].

Однією з визначальних вікових особливостей учнів 10 класу є активний розвиток самосвідомості. Старшокласники прагнуть усвідомити власні переконання, життєві цілі та ціннісні орієнтири, співвіднести їх із соціальними нормами та вимогами суспільства. У контексті громадянської освіти це створює сприятливі умови для осмислення таких понять, як громадянська відповідальність, демократичні цінності, права і свободи людини, а також європейський вибір України як цивілізаційний орієнтир держави [3, с. 73].

Старший шкільний вік характеризується також зростанням соціальної активності учнів. Вони виявляють підвищений інтерес до суспільного життя, подій у державі та світі, прагнуть брати участь у дискусіях з актуальних соціально-політичних питань. У психолого-педагогічній літературі зазначається, що старшокласники вже не задовольняються поверхневими поясненнями, а потребують аргументованих і логічно вибудованих відповідей на складні суспільні питання [8, с. 41].

Важливою характеристикою цього вікового періоду є становлення світогляду. Учні 10 класу починають формувати цілісну картину світу, у якій

поєднуються знання, переконання та цінності. Саме в цей час відбувається активне засвоєння соціальних і громадянських норм, що робить громадянську освіту особливо значущою. Вивчення теми «Європейський вибір України» в цьому контексті сприяє формуванню уявлень про місце України в європейському просторі та значення демократичних цінностей для розвитку суспільства [10, с. 55].

Старшокласники вирізняються прагненням до самостійності у прийнятті рішень і формуванні власної думки. Вони чутливо реагують на можливість висловлювати особисту позицію та відстоювати її в процесі обговорення. Це зумовлює доцільність використання таких форм навчання громадянської освіти, які передбачають діалог, дискусію та аналіз різних точок зору. У наукових працях підкреслюється, що саме у старшому шкільному віці формується здатність до аргументованого судження щодо суспільних явищ [9, с. 96].

Емоційний розвиток учнів 10 класу також має важливе значення для вивчення громадянської освіти. Старшокласники гостро реагують на питання соціальної справедливості, свободи, рівності та прав людини. Водночас їхні емоційні оцінки потребують опори на фактичний і нормативний матеріал, що дозволяє уникнути поверхневих або однобічних суджень. У цьому контексті громадянська освіта має забезпечувати поєднання емоційного сприйняття

Старший шкільний вік характеризується сукупністю психологічних і соціальних особливостей, які створюють сприятливі передумови для вивчення громадянської освіти та осмислення теми «Європейський вибір України». Формування самосвідомості, світогляду, соціальної активності та інтересу до суспільних процесів визначає необхідність урахування вікових особливостей учнів 10 класу під час організації навчального процесу [6, с. 99].

Однією з ключових пізнавальних особливостей учнів 10 класу є інтенсивний розвиток абстрактно-логічного мислення. На цьому етапі навчання старшокласники здатні оперувати узагальненими поняттями, теоретичними моделями та абстрактними категоріями, що має важливе значення для вивчення громадянської освіти. У психолого-педагогічних дослідженнях зазначається,

що саме в старшому шкільному віці мислення набуває системного характеру та орієнтується на встановлення глибинних причинно-наслідкових зв'язків [6, с. 102].

Розвиток логічного мислення в учнів 10 класу виявляється у здатності аналізувати складні соціальні явища, порівнювати різні підходи до їх тлумачення та робити обґрунтовані узагальнення. У контексті громадянської освіти це дозволяє учням усвідомлювати зміст таких складних понять, як демократія, громадянське суспільство, верховенство права, європейські цінності. Залучення теоретичних і нормативних матеріалів відповідає пізнавальним можливостям старшокласників і сприяє глибшому розумінню суспільних процесів [3, с. 76].

Характерною рисою мислення старшокласників є здатність до узагальнення соціального досвіду та перенесення знань у нові ситуації. Учні 10 класу можуть співвідносити історичні факти, правові норми та сучасні події, що створює підґрунтя для формування цілісного уявлення про розвиток держави та суспільства. У громадянській освіті це має особливе значення під час вивчення теми «Європейський вибір України», оскільки вона потребує аналізу як історичних передумов, так і сучасних інтеграційних процесів [10, с. 59].

Розвиток мислення старшокласників супроводжується формуванням умінь аргументувати власну позицію. Учні цього віку здатні логічно вибудовувати судження, добирати докази та обґрунтовувати власні висновки. У психолого-педагогічній літературі наголошується, що формування аргументованого мислення є необхідною умовою розвитку громадянських компетентностей, зокрема вміння відстоювати демократичні цінності та брати участь у суспільному діалозі [8, с. 44].

Важливою особливістю мислення учнів 10 класу є здатність до критичного осмислення інформації. Старшокласники вже не сприймають навчальний матеріал некритично, вони прагнуть перевіряти отримані знання, співвідносити їх із власним досвідом та альтернативними джерелами

інформації. Це створює сприятливі умови для роботи з документальними джерелами, які потребують уважного аналізу змісту, структури та ціннісних орієнтирів [9, с. 99].

Мислення старшокласників характеризується також зростанням здатності до рефлексії. Учні починають усвідомлювати власні судження, оцінювати їхню обґрунтованість і співвідносити з позиціями інших. У процесі вивчення громадянської освіти це сприяє формуванню вміння осмислювати суспільні явища з різних точок зору та виробляти власне ставлення до них на основі демократичних цінностей [4, с. 35].

Отже, розвиток абстрактно-логічного мислення, здатність до узагальнення, аргументації та критичного осмислення інформації визначають високий пізнавальний потенціал учнів 10 класу для вивчення громадянської освіти. Урахування цих особливостей є необхідною умовою ефективного розкриття теми «Європейський вибір України» в навчальному процесі [6, с. 106].

Пізнавальні процеси уваги, пам'яті та сприйняття в учнів 10 класу зазнають суттєвого розвитку, що безпосередньо впливає на ефективність вивчення громадянської освіти. У старшому шкільному віці формується здатність до довільної регуляції пізнавальної діяльності, що проявляється в умінні цілеспрямовано зосереджуватися на навчальних завданнях і підтримувати увагу протягом тривалого часу. У психолого-педагогічній літературі зазначається, що старшокласники можуть працювати з об'ємними та змістовно складними текстами за умови чіткої організації навчального процесу [6, с. 109].

Особливістю уваги учнів 10 класу є її вибірковість і стійкість. Старшокласники здатні концентруватися на тій інформації, яка має для них особистісну або соціальну значущість. У процесі вивчення громадянської освіти це зумовлює доцільність добору навчального матеріалу, що відображає актуальні суспільні процеси та пов'язаний із реальним життям учнів. Аналіз документів, які стосуються прав людини, демократичних інститутів та

європейського вибору України, сприяє підтриманню стійкої навчальної уваги [3, с. 79].

Пам'ять старшокласників характеризується переходом від механічного запам'ятовування до логічного й смислового. Учні 10 класу краще засвоюють матеріал тоді, коли він структурований, логічно вибудований і пов'язаний із попередніми знаннями. У контексті громадянської освіти це означає, що робота з документальними джерелами має бути спрямована на осмислення змісту документів, їхніх ключових положень і значення для суспільного розвитку, а не на формальне запам'ятовування окремих норм чи визначень [8, с. 46].

Сприйняття навчальної інформації у старшокласників набуває більш усвідомленого характеру. Учні здатні виділяти головне, встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту та інтерпретувати інформацію з урахуванням контексту. Це має особливе значення під час вивчення громадянської освіти, де навчальний матеріал часто містить складні поняття та багатозначні соціальні явища. Робота з офіційними документами сприяє розвитку аналітичного сприйняття та формуванню навичок осмислення суспільно значущої інформації [10, с. 61].

Важливою характеристикою пізнавальних процесів учнів 10 класу є зростання ролі усвідомленої регуляції навчальної діяльності. Старшокласники здатні планувати свою роботу, контролювати процес засвоєння матеріалу та оцінювати власні результати. У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що така здатність створює передумови для використання складних навчальних завдань, зокрема аналізу та інтерпретації документальних джерел [9, с. 102].

Пізнавальні особливості уваги, пам'яті та сприйняття старшокласників тісно пов'язані з розвитком умінь працювати з текстовою інформацією. Учні 10 класу можуть здійснювати порівняльний аналіз документів, виділяти ключові ідеї та узагальнювати інформацію з різних джерел. Це створює сприятливі умови для формування громадянських компетентностей у процесі вивчення теми «Європейський вибір України» [4, с. 37].

Таким чином, розвиток уваги, пам'яті та сприйняття в учнів 10 класу забезпечує високий пізнавальний потенціал для опанування змісту громадянської освіти. Урахування цих особливостей дозволяє ефективно організувати навчальну діяльність і забезпечити глибоке осмислення складних суспільних процесів, пов'язаних із європейським вибором України [6, с. 113].

Навчальна мотивація учнів 10 класу зазнає суттєвих змін у порівнянні з попередніми етапами навчання, що пов'язано з усвідомленням значущості освіти для майбутнього професійного та особистісного самовизначення. У старшому шкільному віці зростає роль внутрішніх мотивів навчання, зокрема пізнавального інтересу, прагнення до самореалізації та усвідомлення практичної цінності здобутих знань. У психолого-педагогічній літературі підкреслюється, що саме внутрішня мотивація є визначальним чинником успішного засвоєння складного навчального матеріалу [6, с. 116].

Інтерес учнів 10 класу до громадянської освіти значною мірою зумовлений актуальністю змісту навчального предмета. Старшокласники виявляють зацікавленість у вивченні питань, що безпосередньо стосуються суспільно-політичного життя, прав людини, демократичних інститутів і міжнародних відносин. Тема «Європейський вибір України» викликає особливий інтерес, оскільки вона пов'язана з сучасними подіями та визначає перспективи розвитку держави. У наукових дослідженнях зазначається, що актуалізація суспільно значущих тем підвищує рівень навчальної мотивації старшокласників [3, с. 82].

Мотиваційна сфера старшокласників характеризується також прагненням до самостійності та активної участі в навчальному процесі. Учні 10 класу позитивно сприймають такі форми навчальної діяльності, які передбачають можливість висловлювати власну думку, брати участь у дискусіях і аналізувати різні точки зору. У контексті громадянської освіти це зумовлює доцільність використання навчальних завдань, що спонукають до осмислення суспільних проблем і формування особистісного ставлення до них [9, с. 105].

Важливою особливістю навчальної мотивації старшокласників є орієнтація на практичну значущість знань. Учні більш зацікавлені в опануванні матеріалу, якщо усвідомлюють можливість його застосування в реальному житті. Робота з документальними джерелами у громадянській освіті сприяє усвідомленню зв'язку між теоретичними знаннями та практичними механізмами реалізації прав і свобод громадян, що позитивно впливає на мотивацію до навчання [10, с. 64].

Навчальна мотивація учнів 10 класу значною мірою залежить від характеру педагогічної взаємодії. Партнерський стиль спілкування, повага до думки учнів і створення умов для відкритого обговорення суспільно важливих питань сприяють формуванню позитивного ставлення до навчального предмета. У психолого-педагогічній літературі наголошується, що демократичний стиль навчання є особливо ефективним у громадянській освіті, оскільки відповідає її ціннісним засадам [8, с. 49].

Мотиваційні особливості старшокласників також пов'язані з розвитком рефлексії та самоконтролю. Учні 10 класу здатні оцінювати власні навчальні досягнення, усвідомлювати труднощі та визначати шляхи їх подолання. Це створює умови для залучення до більш складних форм навчальної діяльності, зокрема аналізу нормативно-правових і міжнародних документів, що потребують уважного осмислення та самостійної роботи [4, с. 40].

Навчальна мотивація та інтерес учнів 10 класу є важливими чинниками ефективного вивчення громадянської освіти. Урахування мотиваційних особливостей старшокласників дозволяє створити умови для активного залучення учнів до осмислення теми «Європейський вибір України» та сприяє формуванню стійкого інтересу до громадянських цінностей і демократичних принципів [6, с. 120].

Старший шкільний вік характеризується зростанням пізнавальної активності, що виявляється у прагненні учнів до самостійного здобуття знань, пошуку інформації та її критичного осмислення. Учні 10 класу дедалі частіше виступають не лише об'єктами, а й суб'єктами навчальної діяльності, що має

важливе значення для організації процесу вивчення громадянської освіти. У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що розвиток пізнавальної активності є необхідною умовою формування ключових і предметних компетентностей старшокласників [12, с. 57].

Пізнавальна активність учнів 10 класу тісно пов'язана з розвитком умінь самостійно працювати з навчальними джерелами. Старшокласники здатні здійснювати пошук інформації, відбирати суттєві факти, аналізувати тексти різної складності та робити узагальнення. У громадянській освіті це створює сприятливі умови для роботи з документальними джерелами, які потребують уважного читання, інтерпретації та співвіднесення з конкретними суспільними процесами [15, с. 91].

Формування самостійності навчальної діяльності в учнів 10 класу проявляється у здатності планувати власну роботу, визначати послідовність виконання завдань і оцінювати отримані результати. У науковій літературі зазначається, що самостійність у навчанні є показником зрілості пізнавальних процесів і водночас важливою передумовою успішного засвоєння суспільствознавчих дисциплін [18, с. 64].

У процесі вивчення громадянської освіти пізнавальна активність учнів посилюється завдяки зверненню до актуальних суспільних проблем. Тема «Європейський вибір України» стимулює інтерес старшокласників до аналізу документів, що відображають сучасні політичні та соціальні трансформації. Учні прагнуть зрозуміти причини й наслідки інтеграційних процесів, оцінити їх значення для розвитку держави та власного майбутнього, що сприяє активному залученню до навчальної діяльності [21, с. 38].

Пізнавальна самостійність учнів 10 класу виявляється також у здатності формулювати власні запитання до навчального матеріалу. Старшокласники не обмежуються відтворенням готових знань, а намагаються з'ясувати суперечливі аспекти суспільних явищ, знайти альтернативні підходи до їх тлумачення. У громадянській освіті це має особливе значення, оскільки сприяє формуванню

критичного ставлення до інформації та розвитку демократичного стилю мислення [14, с. 102].

Робота з документальними джерелами створює умови для поєднання пізнавальної активності та самостійності учнів. Аналіз нормативно-правових актів, міжнародних угод і програмних документів вимагає від старшокласників не лише уважного читання, а й уміння співвідносити текст документа з конкретними історичними та сучасними подіями. У наукових працях наголошується, що така діяльність сприяє розвитку дослідницьких умінь і формуванню відповідального ставлення до навчання [17, с. 74].

Пізнавальна активність і самостійність учнів 10 класу є важливими чинниками ефективного засвоєння змісту громадянської освіти. Їх розвиток забезпечує перехід від репродуктивних форм навчання до продуктивних, що відповідає завданням формування громадянських компетентностей і підготовки молоді до активної участі в суспільному житті [20, с. 89].

Критичне мислення є однією з ключових пізнавальних характеристик старшого шкільного віку та важливою складовою громадянської компетентності. У психолого-педагогічних дослідженнях зазначається, що в учнів 10 класу формується здатність не лише сприймати інформацію, а й оцінювати її з позицій логічної послідовності, достовірності та відповідності ціннісним орієнтирам демократичного суспільства [22, с. 41].

Розвиток критичного мислення старшокласників виявляється у здатності аналізувати різні точки зору щодо суспільних явищ і подій. Учні 10 класу починають усвідомлювати багатовимірність соціальних процесів, розуміти наявність альтернативних інтерпретацій та необхідність аргументованого вибору позиції. У громадянській освіті це має особливе значення під час вивчення теми «Європейський вибір України», яка потребує аналізу політичних, економічних і ціннісних аспектів інтеграційних процесів [24, с. 58].

Характерною особливістю критичного мислення учнів старшого шкільного віку є здатність розрізняти факти й оціночні судження. У процесі роботи з навчальними матеріалами старшокласники навчаються

відокремлювати нормативно закріплені положення від суб'єктивних інтерпретацій, що є важливим умінням у сучасному інформаційному просторі. Аналіз документальних джерел у громадянській освіті сприяє формуванню навичок перевірки інформації та оцінювання її на основі офіційних і достовірних джерел [19, с. 87].

Розвиток критичного мислення тісно пов'язаний зі здатністю учнів 10 класу ставити запитання до навчального матеріалу. Старшокласники прагнуть з'ясувати причини ухвалення тих чи інших рішень, наслідки суспільних реформ та відповідність задекларованих принципів реальній практиці. У науковій літературі підкреслюється, що формування запитальної позиції є важливим показником інтелектуальної зрілості учнів і сприяє активному залученню до навчального процесу [16, с. 103].

У процесі вивчення громадянської освіти критичне мислення старшокласників розвивається також через уміння оцінювати суспільні процеси з позицій прав людини та демократичних цінностей. Учні 10 класу поступово оволодівають здатністю співвідносити конкретні події з нормативними принципами, зафіксованими в національних і міжнародних документах. Це дозволяє їм формувати обґрунтовані судження щодо напрямів розвитку держави та ролі громадянина в демократичному суспільстві [27, с. 66].

Критичне мислення старшокласників проявляється також у здатності до рефлексії власної пізнавальної діяльності. Учні 10 класу можуть оцінювати власні аргументи, визнавати їхню неповноту або помилковість і коригувати власну позицію. У психолого-педагогічних дослідженнях наголошується, що розвиток рефлексивних умінь є необхідною умовою формування відповідального громадянина, здатного до самостійного прийняття рішень [13, с. 74].

Розвиток критичного мислення учнів 10 класу в процесі вивчення громадянської освіти забезпечує формування здатності до усвідомленого аналізу суспільних явищ, аргументованого оцінювання інформації та вироблення власної громадянської позиції. Урахування цієї пізнавальної

особливості є важливою передумовою ефективного розкриття теми «Європейський вибір України» та підготовки учнів до активної участі в демократичному суспільстві [22, с. 47].

Однією з провідних вікових особливостей учнів 10 класу є поступове формування здатності до усвідомленого оцінювання суспільних процесів. У старшому шкільному віці відбувається перехід від фрагментарного сприйняття соціальної реальності до її цілісного розуміння, що дозволяє учням аналізувати події не лише на рівні окремих фактів, а й у контексті загальних суспільних тенденцій [25, с. 59].

Оцінювання суспільних процесів учнями 10 класу ґрунтується на поєднанні знань, емоційно-ціннісного ставлення та особистого досвіду. Старшокласники починають усвідомлювати власну належність до соціальних спільнот і держави загалом, що сприяє формуванню відповідального ставлення до політичних і громадянських рішень. У працях з громадянської освіти наголошується, що саме в цьому віці закладаються основи громадянської ідентичності та активної життєвої позиції [30, с. 41].

Здатність до оцінювання суспільних процесів проявляється у вмінні співвідносити конкретні події з загальноприйнятими нормами та цінностями. Учні 10 класу дедалі частіше апелюють до понять демократії, прав людини, верховенства права, громадянської відповідальності. У процесі вивчення громадянської освіти вони навчаються оцінювати суспільні явища з позицій відповідності цим цінностям, що є важливим чинником формування свідомого громадянина [28, с. 77].

Особливе значення для розвитку оцінювальних умінь старшокласників має вивчення теми «Європейський вибір України». Вона передбачає аналіз складних суспільно-політичних процесів, які мають безпосередній вплив на сучасне життя країни. Учні 10 класу здатні оцінювати євроінтеграційні процеси з урахуванням історичних передумов, правових засад і соціально-економічних наслідків, що сприяє глибшому усвідомленню значення європейських цінностей для розвитку України [32, с. 18].

Формування власної громадянської позиції учнів 10 класу відбувається у процесі зіставлення різних точок зору. Старшокласники виявляють готовність до обговорення суперечливих питань, аргументування власних суджень і критичного сприйняття альтернативних позицій. У наукових дослідженнях підкреслюється, що саме здатність до аргументованого вибору позиції є показником сформованості громадянської компетентності [34, с. 63].

Громадянська позиція учнів старшого шкільного віку формується також під впливом особистісних ціннісних орієнтацій. Учні 10 класу дедалі чіткіше усвідомлюють значущість свободи, справедливості, рівності та солідарності як основ демократичного суспільства. Засвоєння цих цінностей у процесі навчання громадянської освіти сприяє формуванню стійких переконань щодо напрямів розвитку держави та ролі громадянина в суспільному житті [29, с. 92].

Важливою особливістю старшокласників є прагнення до соціальної значущості власних суджень. Учні 10 класу бажають бути почутими, висловлювати власну думку та впливати на обговорення актуальних питань. У процесі вивчення громадянської освіти це створює сприятливі умови для залучення учнів до дискусій, аналізу документальних джерел і моделювання громадянської діяльності, що посилює усвідомленість і відповідальність їхніх оцінок [31, с. 55].

Отже, здатність учнів 10 класу до оцінювання суспільних процесів і формування власної громадянської позиції є результатом поєднання вікових, пізнавальних і ціннісних особливостей старшокласників. Урахування цієї особливості в процесі викладання громадянської освіти забезпечує глибше розуміння теми «Європейський вибір України» та сприяє формуванню активної, відповідальної та свідомої молоді [26, с. 84].

2.2. Методика використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти

Тема «Європейський вибір України» посідає важливе місце в структурі курсу громадянської освіти для 10 класу, оскільки відображає ключові напрями сучасного суспільно-політичного розвитку держави та безпосередньо пов'язана з формуванням громадянської свідомості учнів. Вона інтегрує знання з політики, права, економіки та культури, забезпечуючи цілісне уявлення про процеси європейської інтеграції України та їх значення для розвитку демократичного суспільства [35, с. 112].

У програмі громадянської освіти тема «Європейський вибір України» логічно пов'язана з попередніми темами, що розкривають основи демократії, прав людини, громадянської участі та принципи правової держави. Її вивчення спирається на вже сформовані уявлення учнів про цінності свободи, рівності, відповідальності та солідарності, що дозволяє розглядати європейську інтеграцію не лише як політичний курс, а як ціннісно зумовлений вибір українського суспільства [37, с. 29].

Зміст теми спрямований на осмислення історичних, правових і соціальних передумов європейського вибору України. Учні 10 класу знайомляться з основними етапами розвитку відносин України з Європейським Союзом, ключовими міжнародними документами та угодами, що визначають напрям інтеграційних процесів. Це сприяє формуванню в них системного бачення сучасних політичних процесів і розуміння місця України в європейському просторі [39, с. 56].

Особливістю теми є її актуальність для сучасних старшокласників. Європейський вибір України безпосередньо впливає на соціально-економічні перспективи держави, розвиток освіти, мобільність молоді та реалізацію прав громадян. Усвідомлення цих аспектів підвищує навчальну мотивацію учнів і сприяє активному залученню до обговорення суспільно значущих питань у межах курсу громадянської освіти [41, с. 74].

Тема «Європейський вибір України» виконує інтегративну функцію в курсі громадянської освіти, оскільки поєднує теоретичні знання з практичним аналізом реальних суспільних процесів. Вона дозволяє учням застосовувати набуті знання для осмислення сучасних подій, оцінювати діяльність державних інституцій та роль громадян у процесі європейської інтеграції [43, с. 18].

У структурі курсу громадянської освіти дана тема також виконує світоглядну функцію. Вона сприяє формуванню у старшокласників розуміння європейських цінностей як основи демократичного розвитку, поваги до прав людини та верховенства права. Через вивчення європейського вибору України учні усвідомлюють значення громадянської активності та відповідальності за майбутнє держави [36, с. 91].

Таким чином, тема «Європейський вибір України» є структурно й змістовно важливою складовою курсу громадянської освіти в 10 класі, оскільки забезпечує зв'язок між теоретичними засадами громадянської освіти та актуальними суспільно-політичними реаліями сучасної України [38, с. 63].

Зміст теми «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти вибудовується навколо кількох взаємопов'язаних змістових ліній, які забезпечують системне розкриття сутності євроінтеграційних процесів і їх значення для українського суспільства. Таке структурування навчального матеріалу сприяє послідовному формуванню в учнів цілісного уявлення про європейський вибір як політичний, правовий і ціннісний феномен [35, с. 118].

Першою змістовою лінією теми є історико-політична, яка передбачає ознайомлення учнів з етапами становлення європейського курсу України. У межах цієї лінії розглядаються передумови європейської інтеграції, починаючи з проголошення незалежності України, формування зовнішньополітичних пріоритетів держави та поступового зближення з європейськими структурами. Учні аналізують ключові події, що визначили стратегічний напрям розвитку України, та усвідомлюють історичну зумовленість європейського вибору [39, с. 61].

Другою важливою змістовою лінією є правова, яка спрямована на формування в учнів розуміння нормативно-правових засад європейської інтеграції України. У процесі вивчення теми старшокласники знайомляться з основними міжнародними договорами, угодами та деклараціями, що регламентують відносини України з Європейським Союзом. Особлива увага приділяється аналізу правових принципів, закріплених у цих документах, зокрема поваги до прав людини, демократії та верховенства права [41, с. 79].

Наступною змістовою лінією є інституційна, яка розкриває структуру та функції основних європейських інституцій. У межах цієї лінії учні отримують уявлення про діяльність Європейського Союзу, його органи та механізми ухвалення рішень. Зміст навчального матеріалу спрямований на усвідомлення ролі наднаціональних інституцій у забезпеченні стабільності, безпеки та співробітництва між європейськими державами, а також місця України в цій системі [43, с. 22].

Важливою складовою змісту теми є соціально-економічна лінія, яка передбачає аналіз впливу європейської інтеграції на розвиток економіки, соціальної сфери та ринку праці. Учні 10 класу розглядають можливості та виклики, пов'язані з європейським вибором України, зокрема питання соціальних стандартів, зайнятості, освіти та мобільності молоді. Такий підхід сприяє усвідомленню практичного значення євроінтеграційних процесів для повсякденного життя громадян [44, с. 93].

Окрему змістову лінію становить культурно-ціннісна, яка орієнтована на розкриття європейських цінностей як основи демократичного розвитку. У процесі вивчення теми учні знайомляться з поняттями культурного різноманіття, толерантності, поваги до людської гідності та міжкультурного діалогу. Засвоєння цих цінностей сприяє формуванню в старшокласників відкритості до інших культур і готовності до співіснування в багатокультурному середовищі [36, с. 96].

Зміст теми також включає громадянсько-діяльнісну лінію, яка спрямована на формування уявлень про роль громадянського суспільства в процесі

європейської інтеграції. Учні 10 класу аналізують приклади громадянської участі, волонтерської діяльності та суспільних ініціатив, що сприяють утвердженню європейських цінностей в Україні. Це дозволяє усвідомити значення активної громадянської позиції для реалізації європейського вибору держави [38, с. 67].

Основні змістові лінії теми «Європейський вибір України» забезпечують комплексне висвітлення політичних, правових, соціально-економічних і ціннісних аспектів європейської інтеграції, що створює передумови для глибокого осмислення навчального матеріалу учнями 10 класу [37, с. 33].

Ціннісний потенціал теми «Європейський вибір України» полягає в можливості формування у старшокласників системи демократичних цінностей, що лежать в основі європейської цивілізації. У процесі вивчення теми учні 10 класу ознайомлюються з такими базовими цінностями, як людська гідність, свобода, рівність, солідарність і верховенство права, що визначають зміст і спрямованість європейського інтеграційного проєкту [36, с. 101].

Зміст теми сприяє усвідомленню європейських цінностей не лише як абстрактних ідеалів, а як практичних орієнтирів суспільного життя. Аналіз документальних джерел, зокрема міжнародних угод і декларацій, дозволяє учням простежити, яким чином ці цінності закріплюються в нормативно-правових актах і реалізуються в діяльності європейських інституцій. Це сприяє формуванню розуміння взаємозв'язку між цінностями та конкретними політичними й соціальними механізмами [41, с. 83].

Тема «Європейський вибір України» створює умови для формування в учнів ціннісного ставлення до демократії як способу організації суспільного життя. Старшокласники аналізують демократичні принципи, що лежать в основі функціонування Європейського Союзу, і співвідносять їх із процесами демократичного розвитку в Україні. Такий підхід сприяє усвідомленню значущості демократичних інститутів і процедур для забезпечення прав і свобод громадян [35, с. 121].

Важливим аспектом ціннісного потенціалу теми є формування у старшокласників поваги до прав людини. У процесі вивчення європейського вибору України учні знайомляться з європейськими стандартами у сфері захисту прав людини, аналізують діяльність відповідних інституцій і оцінюють стан дотримання прав і свобод в українському суспільстві. Це сприяє розвитку правової свідомості та відповідального ставлення до власних прав і обов'язків [44, с. 97].

Зміст теми сприяє також формуванню цінностей толерантності та міжкультурного діалогу. Учні 10 класу усвідомлюють значення культурного різноманіття як однієї з характеристик європейського простору, знайомляться з принципами взаємоповаги та співіснування різних культур і традицій. Засвоєння цих цінностей є важливим чинником розвитку відкритості, емпатії та готовності до конструктивної взаємодії в багатокультурному середовищі [37, с. 39].

Ціннісний потенціал теми «Європейський вибір України» пов'язаний також із формуванням у старшокласників відповідального ставлення до майбутнього держави. Усвідомлення європейського вибору як стратегічного напрямку розвитку України спонукає учнів замислюватися над власною роллю в процесах суспільних змін і над значенням особистої громадянської участі для реалізації демократичних цінностей [38, с. 71].

Тема сприяє формуванню уявлень про солідарність як важливу європейську цінність. Учні аналізують приклади співпраці між європейськими державами, механізми взаємодопомоги та колективної відповідальності, що дозволяє усвідомити значення спільних зусиль у вирішенні глобальних і регіональних проблем [43, с. 26].

Навчально-виховний потенціал теми «Європейський вибір України» значною мірою визначається її впливом на формування громадянської ідентичності учнів 10 класу. У старшому шкільному віці відбувається активний процес самовизначення особистості, усвідомлення власної належності до суспільства і держави, що створює сприятливі умови для осмислення змісту

громадянської ідентичності в контексті європейського вибору України [30, с. 46].

Зміст теми сприяє усвідомленню учнями себе як громадян України, відповідальних за майбутнє держави та її розвиток у європейському напрямі. Аналіз євроінтеграційних процесів дозволяє старшокласникам співвідносити особисті життєві плани з перспективами розвитку країни, що посилює значущість громадянської ідентичності як складової самосвідомості [35, с. 125].

Формування громадянської ідентичності в процесі вивчення теми відбувається через усвідомлення спільних цінностей, що об'єднують українське суспільство з європейською спільнотою. Учні 10 класу аналізують демократичні принципи, закріплені в європейських і національних документах, і усвідомлюють їх як основу сучасної української державності. Це сприяє розвитку почуття причетності до європейського цивілізаційного простору [36, с. 104].

Важливим аспектом виховного потенціалу теми є формування почуття відповідальності за реалізацію європейського вибору України. У процесі навчання старшокласники усвідомлюють, що європейська інтеграція є не лише результатом діяльності державних інституцій, а й наслідком активної позиції громадян. Це сприяє розвитку уявлень про особисту відповідальність за дотримання демократичних норм і правових принципів у повсякденному житті [38, с. 75].

Тема «Європейський вибір України» створює умови для формування в учнів почуття національної гідності та поваги до власної держави. Аналізуючи шлях України до європейської інтеграції, старшокласники усвідомлюють складність і значущість цього процесу, що сприяє розвитку патріотичних почуттів, поєднаних з відкритістю до співпраці з іншими народами та культурами [39, с. 68].

Навчально-виховний потенціал теми реалізується також через формування готовності учнів до громадянської участі. У процесі вивчення європейського вибору України старшокласники аналізують приклади

громадянської активності, діяльності громадських організацій і суспільних ініціатив, що сприяють утвердженню демократичних цінностей. Це формує уявлення про можливості впливу громадян на суспільні процеси та стимулює інтерес до участі в громадському житті [41, с. 86].

Вивчення теми сприяє розвитку в учнів почуття солідарності та взаємної відповідальності. Старшокласники усвідомлюють, що реалізація європейського вибору України потребує спільних зусиль усього суспільства, взаємопідтримки та готовності до співпраці. Таке розуміння є важливою складовою формування зрілої громадянської ідентичності [43, с. 29].

Тема «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти має виражений міжпредметний характер, що зумовлено її змістовим зв'язком із низкою навчальних дисциплін суспільствознавчого та гуманітарного циклу. Використання міжпредметних зв'язків сприяє формуванню в учнів 10 класу цілісного уявлення про європейську інтеграцію України як багатовимірний процес, що охоплює політичну, правову, економічну та культурну сфери суспільного життя [37, с. 42].

Тісний зв'язок теми простежується з курсом історії України. У процесі вивчення європейського вибору України учні звертаються до історичних подій і процесів, що визначили формування європейського напрямку зовнішньої політики держави. Аналіз історичних передумов, етапів розвитку відносин України з європейськими країнами та міжнародними організаціями дозволяє старшокласникам глибше усвідомити причинно-наслідкові зв'язки сучасних інтеграційних процесів [39, с. 71].

Міжпредметні зв'язки з правознавством забезпечують формування в учнів розуміння правових засад європейської інтеграції. У межах теми «Європейський вибір України» старшокласники аналізують положення Конституції України, міжнародних договорів та угод з Європейським Союзом, що сприяє розвитку правової компетентності та вміння працювати з нормативно-правовими документами [44, с. 101].

Зміст теми має також спільні аспекти з курсом економіки. Учні 10 класу розглядають соціально-економічні наслідки європейської інтеграції, зокрема питання розвитку ринку праці, соціальних стандартів, інвестиційної привабливості та економічного співробітництва. Такі міжпредметні зв'язки дозволяють осмислити європейський вибір України з позицій економічної доцільності та соціального розвитку [35, с. 129].

Важливе місце займають міжпредметні зв'язки з географією, які забезпечують просторове уявлення про Європейський Союз, його держави-члени та геополітичне положення України. Аналіз географічних чинників європейської інтеграції сприяє формуванню в учнів уявлень про регіональні особливості, транспортні коридори та економічні зв'язки України з європейськими країнами [41, с. 89].

Тема «Європейський вибір України» пов'язана також із курсом української та зарубіжної літератури через осмислення культурних і ціннісних аспектів європейської цивілізації. Залучення художніх текстів, публіцистики та есеїстики сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення до проблем європейської інтеграції та формуванню гуманістичних ідеалів [38, с. 78].

Міжпредметні зв'язки з іноземними мовами розширюють можливості вивчення теми через роботу з автентичними джерелами, матеріалами європейських інституцій та інформаційними ресурсами. Це сприяє розвитку комунікативних умінь учнів і формуванню готовності до міжкультурної взаємодії в європейському просторі [43, с. 33].

Використання міжпредметних зв'язків у процесі вивчення теми «Європейський вибір України» забезпечує інтеграцію знань і сприяє формуванню в учнів 10 класу системного мислення, здатності комплексно аналізувати суспільні явища та усвідомлювати їх багатовимірний характер [36, с. 108].

Тема «Європейський вибір України» має значний потенціал для використання документальних джерел як важливого засобу формування громадянських компетентностей учнів 10 класу. Її зміст передбачає звернення

до офіційних документів, міжнародних угод, декларацій, програмних матеріалів і нормативно-правових актів, що безпосередньо відображають процеси європейської інтеграції України та дозволяють учням працювати з автентичними джерелами інформації [41, с. 93].

Однією з ключових груп документальних джерел, які можуть використовуватися під час вивчення теми, є міжнародні договори та угоди між Україною і Європейським Союзом. Аналіз положень таких документів сприяє формуванню в учнів уявлень про правові механізми євроінтеграції, принципи міжнародного співробітництва та зобов'язання сторін. Робота з цими джерелами дозволяє старшокласникам зрозуміти юридичну основу європейського вибору України [44, с. 104].

Важливе місце в процесі вивчення теми посідають програмні документи Європейського Союзу, що відображають цілі, цінності та напрями його діяльності. Залучення таких джерел дає змогу учням ознайомитися з принципами функціонування європейських інституцій, усвідомити роль демократичних процедур і правових норм у забезпеченні стабільності та розвитку європейського простору [43, с. 36].

Документальні джерела національного рівня, зокрема положення Конституції України, законодавчі акти та державні стратегії, дозволяють простежити закріплення європейського курсу на нормативному рівні. Аналіз цих документів сприяє формуванню правової культури учнів і розвитку вміння співвідносити державну політику з конституційними принципами та міжнародними зобов'язаннями України [35, с. 133].

У межах теми «Європейський вибір України» доцільним є використання декларацій, резолюцій і звернень міжнародних організацій, що стосуються демократичних стандартів, прав людини та верховенства права. Робота з такими документами сприяє розвитку в учнів умінь аналізувати офіційні тексти, виявляти їх основні ідеї та оцінювати їх значення для розвитку українського суспільства [38, с. 81].

Значний навчальний потенціал мають також інформаційно-аналітичні матеріали європейських інституцій і державних органів України. Їх використання дозволяє залучати актуальні дані, статистику та аналітичні висновки, що підвищує практичну спрямованість навчання та сприяє формуванню в учнів навичок роботи з сучасною суспільно-політичною інформацією [37, с. 45].

Робота з документальними джерелами в межах теми «Європейський вибір України» створює умови для розвитку в учнів критичного мислення, умінь аргументувати власну позицію та робити обґрунтовані висновки. Аналіз різних за змістом і формою документів сприяє формуванню навичок порівняння, узагальнення та інтерпретації інформації, що є важливими складовими громадянської компетентності [36, с. 111].

Використання документальних джерел у процесі вивчення теми дозволяє поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю учнів. Це забезпечує активізацію навчального процесу, підвищує мотивацію до навчання та сприяє формуванню усвідомленого ставлення до європейського вибору України як важливого суспільного й особистісного питання [39, с. 74].

Тема «Європейський вибір України» відіграє важливу роль у формуванні ключових і предметних компетентностей учнів 10 класу, визначених державними стандартами освіти. Її зміст орієнтований на розвиток у старшокласників здатності застосовувати набуті знання для аналізу реальних суспільних процесів, що відповідає компетентнісному підходу в навчанні громадянської освіти [35, с. 137].

У процесі вивчення теми формується громадянська компетентність, яка передбачає усвідомлення учнями прав і обов'язків громадянина, розуміння принципів демократії та готовність до активної участі в суспільному житті. Аналіз європейського вибору України сприяє розвитку відповідального ставлення до суспільних процесів і формуванню ціннісних орієнтацій, заснованих на європейських демократичних ідеалах [36, с. 115].

Зміст теми сприяє розвитку соціальної компетентності учнів 10 класу, зокрема здатності до співпраці, толерантного спілкування та взаєморозуміння. Розгляд питань європейської інтеграції в контексті міждержавної взаємодії та солідарності дозволяє учням усвідомити значення колективних дій і соціальної відповідальності в сучасному суспільстві [38, с. 84].

Вивчення теми «Європейський вибір України» сприяє формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності. Робота з документальними джерелами, інформаційними ресурсами європейських інституцій і аналітичними матеріалами розвиває в учнів уміння шукати, аналізувати та критично оцінювати інформацію з різних джерел. Це є важливою умовою успішної орієнтації в сучасному інформаційному просторі [41, с. 97].

Предметні компетентності з громадянської освіти формуються через оволодіння учнями знаннями про політичні, правові та соціальні засади європейської інтеграції України. Учні 10 класу набувають умінь аналізувати нормативно-правові документи, інтерпретувати їх зміст і застосовувати отримані знання для оцінювання суспільних явищ. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку аналітичного мислення [44, с. 108].

Тема має значний потенціал для розвитку комунікативної компетентності учнів. Обговорення проблем європейського вибору України, участь у дискусіях і дебатах сприяють формуванню вмінь аргументовано висловлювати власну позицію, слухати інших і вести конструктивний діалог. Це відповідає завданням громадянської освіти щодо підготовки учнів до активної участі в демократичному суспільстві [37, с. 49].

Вивчення теми «Європейський вибір України» сприяє розвитку умінь критичного мислення та прийняття рішень. Старшокласники аналізують різні аспекти євроінтеграційних процесів, оцінюють можливі наслідки та формують власне ставлення до напрямів розвитку держави. Це забезпечує формування здатності до самостійного оцінювання суспільних явищ і відповідального вибору [39, с. 78].

Зміст теми створює умови для інтеграції навчання з вихованням, оскільки сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, громадянської свідомості та активної життєвої позиції учнів. У такий спосіб тема «Європейський вибір України» реалізує потенціал громадянської освіти як навчальної дисципліни, спрямованої на підготовку молоді до життя в демократичному суспільстві [43, с. 40].

Тема «Європейський вибір України» відіграє важливу роль у формуванні ключових і предметних компетентностей учнів 10 класу, визначених державними стандартами освіти. Її зміст орієнтований на розвиток у старшокласників здатності застосовувати набуті знання для аналізу реальних суспільних процесів, що відповідає компетентнісному підходу в навчанні громадянської освіти [35, с. 137].

У процесі вивчення теми формується громадянська компетентність, яка передбачає усвідомлення учнями прав і обов'язків громадянина, розуміння принципів демократії та готовність до активної участі в суспільному житті. Аналіз європейського вибору України сприяє розвитку відповідального ставлення до суспільних процесів і формуванню ціннісних орієнтацій, заснованих на європейських демократичних ідеалах [36, с. 115].

Зміст теми сприяє розвитку соціальної компетентності учнів 10 класу, зокрема здатності до співпраці, толерантного спілкування та взаєморозуміння. Розгляд питань європейської інтеграції в контексті міждержавної взаємодії та солідарності дозволяє учням усвідомити значення колективних дій і соціальної відповідальності в сучасному суспільстві [38, с. 84].

Вивчення теми «Європейський вибір України» сприяє формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності. Робота з документальними джерелами, інформаційними ресурсами європейських інституцій і аналітичними матеріалами розвиває в учнів уміння шукати, аналізувати та критично оцінювати інформацію з різних джерел. Це є важливою умовою успішної орієнтації в сучасному інформаційному просторі [41, с. 97].

Предметні компетентності з громадянської освіти формуються через оволодіння учнями знаннями про політичні, правові та соціальні засади

європейської інтеграції України. Учні 10 класу набувають умінь аналізувати нормативно-правові документи, інтерпретувати їх зміст і застосовувати отримані знання для оцінювання суспільних явищ. Такий підхід сприяє глибшому засвоєнню навчального матеріалу та розвитку аналітичного мислення [44, с. 108].

Тема має значний потенціал для розвитку комунікативної компетентності учнів. Обговорення проблем європейського вибору України, участь у дискусіях і дебатах сприяють формуванню вмінь аргументовано висловлювати власну позицію, слухати інших і вести конструктивний діалог. Це відповідає завданням громадянської освіти щодо підготовки учнів до активної участі в демократичному суспільстві [37, с. 49].

Вивчення теми «Європейський вибір України» сприяє розвитку умінь критичного мислення та прийняття рішень. Старшокласники аналізують різні аспекти євроінтеграційних процесів, оцінюють можливі наслідки та формують власне ставлення до напрямів розвитку держави. Це забезпечує формування здатності до самостійного оцінювання суспільних явищ і відповідального вибору [39, с. 78].

Зміст теми створює умови для інтеграції навчання з вихованням, оскільки сприяє формуванню ціннісних орієнтацій, громадянської свідомості та активної життєвої позиції учнів. У такий спосіб тема «Європейський вибір України» реалізує потенціал громадянської освіти як навчальної дисципліни, спрямованої на підготовку молоді до життя в демократичному суспільстві [43, с. 40].

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДИКИ ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ДЖЕРЕЛ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ»

3.1. Організація та етапи педагогічного експерименту

Педагогічний експеримент у межах дослідження спрямований на перевірку ефективності методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти в 10 класі. Його організація зумовлюється необхідністю науково обґрунтованого підтвердження доцільності запропонованих методичних підходів та їх впливу на рівень сформованості громадянських компетентностей учнів [18, с. 64].

Метою педагогічного експерименту є виявлення результативності системного використання документальних джерел у процесі вивчення теми «Європейський вибір України» порівняно з традиційними підходами до навчання громадянської освіти. Досягнення цієї мети передбачає зіставлення результатів навчальної діяльності учнів експериментальних і контрольних класів та аналіз динаміки сформованості відповідних умінь і ціннісних орієнтацій [21, с. 39].

Завдання педагогічного експерименту визначаються логікою дослідження і включають: визначення вихідного рівня сформованості громадянських знань, умінь і ціннісних орієнтацій учнів 10 класу; упровадження розробленої методики використання документальних джерел у навчальний процес; відстеження змін у пізнавальній діяльності та навчальних досягненнях учнів; аналіз і порівняння результатів експериментальних і контрольних груп [14, с. 98].

Організація педагогічного експерименту ґрунтується на принципах науковості, системності та об'єктивності. У процесі його проведення забезпечується єдність навчального змісту, дотримання чинних навчальних

програм і однакові умови для учнів контрольних та експериментальних класів, за винятком упровадження експериментальної методики [12, с. 43].

Загальна логіка експерименту передбачає поетапну реалізацію дослідницької роботи, що дозволяє послідовно простежити вплив використання документальних джерел на результати навчання. Такий підхід відповідає сучасним вимогам до організації педагогічних досліджень і забезпечує достовірність отриманих результатів [16, с. 71].

Педагогічний експеримент проводився на базі закладу загальної середньої освіти, у якому здійснюється викладання громадянської освіти відповідно до чинного Державного стандарту базової середньої освіти та типових навчальних програм. Вибір бази дослідження зумовлений наявністю паралельних 10 класів, що дало змогу сформувати контрольну та експериментальну групи з приблизно однаковим рівнем навчальних досягнень і подібними соціально-педагогічними умовами навчання [11, с. 52].

У педагогічному експерименті брали участь учні 10 класів, які за віковими характеристиками перебувають на етапі ранньої юності. Саме цей період є сприятливим для формування громадянської свідомості, розвитку критичного мислення та осмислення складних суспільно-політичних процесів, зокрема пов'язаних із європейською інтеграцією України [19, с. 87]. Кількісний склад експериментальної та контрольної груп забезпечував можливість зіставлення результатів і виявлення тенденцій у навчальних досягненнях учнів.

Експериментальна група навчалася за методикою, що передбачала системне використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України». Контрольна група опановувала навчальний матеріал за традиційною методикою, рекомендованою навчально-методичними матеріалами з громадянської освіти, без цілеспрямованого й системного залучення офіційних документів як основного дидактичного засобу [15, с. 34].

Важливою умовою організації експерименту стало забезпечення однакових навчальних програм, тематичного наповнення уроків, кількості навчальних годин і форм поточного оцінювання в обох групах. Такий підхід

дозволив мінімізувати вплив зовнішніх чинників на результати дослідження та зосередитися на виявленні ефективності саме методики використання документальних джерел [22, с. 41].

До участі в педагогічному експерименті також були залучені вчителі громадянської освіти, які здійснювали навчання в контрольних та експериментальних класах. Їх професійна підготовка, педагогічний стаж і рівень методичної компетентності відповідали вимогам до реалізації навчальної програми. Перед початком формувального етапу експерименту вчителі експериментальної групи були ознайомлені з особливостями запропонованої методики та рекомендаціями щодо роботи з документальними джерелами [9, с. 118].

Організація педагогічного експерименту передбачала дотримання етичних норм педагогічного дослідження, добровільність участі учнів, а також забезпечення доброзичливої навчальної атмосфери. Це створило умови для об'єктивного спостереження за навчальною діяльністю учнів і фіксації змін у рівні сформованості громадянських умінь та ціннісних орієнтацій [17, с. 69].

Педагогічний експеримент здійснювався поетапно, що відповідало загальноприйнятій логіці проведення педагогічних досліджень і забезпечувало можливість системного аналізу результатів. У структурі експерименту виокремлювалися констатувальний, формувальний і контрольний етапи, кожен із яких мав чітко визначені завдання та методичні особливості [13, с. 56].

Констатувальний етап педагогічного експерименту був спрямований на визначення початкового рівня сформованості громадянських знань, умінь і ціннісних орієнтацій учнів 10 класу щодо теми «Європейський вибір України». На цьому етапі здійснювалося первинне діагностування навчальних досягнень учнів контрольної та експериментальної груп, що дозволило встановити вихідні показники та з'ясувати наявний досвід роботи учнів з документальними джерелами [20, с. 73].

У межах констатувального етапу використовувалися такі методи, як анкетування, тестування, педагогічне спостереження та аналіз усних і

письмових відповідей учнів. Отримані результати засвідчили переважання репродуктивного рівня засвоєння навчального матеріалу та фрагментарний характер умінь аналізу офіційних документів, що підтвердило доцільність упровадження спеціально розробленої методики [10, с. 92].

Формувальний етап педагогічного експерименту був ключовим у перевірці ефективності методики використання документальних джерел. У цей період у навчальний процес експериментальної групи цілеспрямовано впроваджувалася система роботи з документами, що охоплювала нормативно-правові акти, міжнародні договори, програмні документи Європейського Союзу та офіційні матеріали органів державної влади України [7, с. 41].

На формувальному етапі особлива увага приділялася організації різноманітних видів навчальної діяльності – аналізу текстів документів, виконанню проблемних і творчих завдань, роботі в малих групах, участі в дискусіях і моделюванні громадянських ситуацій. Це сприяло активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення та формуванню навичок аргументованого відстоювання власної позиції [23, с. 58].

Контрольний етап педагогічного експерименту був спрямований на узагальнення та порівняння результатів навчання учнів контрольної й експериментальної груп. На цьому етапі здійснювалося повторне діагностування рівня сформованості громадянських компетентностей із використанням тих самих методів і критеріїв, що й на констатувальному етапі, що забезпечило об'єктивність і зіставність отриманих даних [6, с. 104].

Отримані на контрольному етапі результати дали змогу простежити динаміку змін у навчальних досягненнях учнів та оцінити вплив системного використання документальних джерел на якість засвоєння теми «Європейський вибір України». Поетапна організація педагогічного експерименту забезпечила цілісність дослідження й створила підґрунтя для подальшого кількісного та якісного аналізу результатів [24, с. 66].

Реалізація педагогічного експерименту передбачала використання комплексу взаємопов'язаних методів і діагностичних інструментів, що

забезпечували об'єктивне виявлення рівня сформованості громадянських компетентностей учнів 10 класу та ефективності методики використання документальних джерел. Вибір методів зумовлювався метою дослідження, віковими особливостями старшокласників і специфікою навчального предмета «Громадянська освіта» [4, с. 81].

До теоретичних методів належали аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, нормативно-правових документів у сфері освіти, програм і підручників з громадянської освіти. Їх застосування дозволило визначити концептуальні засади організації експерименту, уточнити зміст навчального матеріалу та сформувані систему критеріїв оцінювання результатів навчання [8, с. 29].

Емпіричні методи посідали провідне місце в процесі проведення педагогічного експерименту. Педагогічне спостереження використовувалося для фіксації особливостей навчальної діяльності учнів під час роботи з документальними джерелами, рівня їхньої активності, зацікавленості та самостійності. Спостереження здійснювалося систематично й охоплювало всі етапи експерименту, що забезпечило накопичення репрезентативного матеріалу [17, с. 74].

Анкетування застосовувалося з метою виявлення ставлення учнів до вивчення теми «Європейський вибір України», їх мотивації до навчання та самооцінки рівня сформованості вмінь аналізу документів. Анкети містили як закриті, так і відкриті запитання, що дозволило отримати як кількісні, так і якісні дані та простежити зміни у ціннісних орієнтаціях учнів упродовж експерименту [19, с. 93].

Важливим методом педагогічного експерименту було тестування, яке застосовувалося на констатувальному й контрольному етапах для визначення рівня засвоєння навчального матеріалу та сформованості предметних знань. Тестові завдання охоплювали фактичний матеріал, понятійний апарат і вміння застосовувати знання в типових і проблемних ситуаціях, що відповідало компетентнісному підходу до навчання [5, с. 48].

Аналіз письмових робіт учнів, зокрема відповідей на відкриті запитання, есе та аналітичні завдання на основі документальних джерел, дозволив оцінити рівень сформованості вмінь інтерпретації текстів, аргументації та формулювання власної громадянської позиції. Цей метод дав змогу виявити якісні зміни в навчальній діяльності учнів експериментальної групи порівняно з контрольною [21, с. 67].

Для обробки результатів педагогічного експерименту застосовувалися методи кількісного та якісного аналізу. Кількісний аналіз передбачав узагальнення даних тестування й анкетування, визначення рівнів сформованості громадянських компетентностей та порівняння показників контрольної й експериментальної груп. Якісний аналіз забезпечував глибше осмислення отриманих результатів і виявлення тенденцій у навчальній діяльності учнів [14, с. 112].

Використання різноманітних методів і діагностичних інструментів у межах педагогічного експерименту забезпечило комплексність дослідження та створило умови для всебічної оцінки ефективності методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» [16, с. 59].

Оцінювання результатів педагогічного експерименту здійснювалося на основі чітко визначених критеріїв і показників, що дозволяли комплексно проаналізувати рівень сформованості громадянських компетентностей учнів 10 класу в процесі вивчення теми «Європейський вибір України». Визначення критеріїв ґрунтувалося на вимогах компетентнісного підходу та змісті навчальної програми з громадянської освіти [3, с. 61].

Першим критерієм оцінювання було визначено когнітивний критерій, який відображав рівень засвоєння учнями знань про європейський вибір України, основні етапи євроінтеграційного процесу, ключові цінності та принципи Європейського Союзу. Показниками цього критерію слугували обсяг і системність знань, правильність використання понять і термінів, здатність

встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичними явищами [6, с. 84].

Другим критерієм виступав операційно-діяльнісний критерій, що характеризував сформованість практичних умінь учнів працювати з документальними джерелами. До його показників належали вміння аналізувати зміст офіційних документів, виокремлювати основні ідеї та положення, порівнювати різні джерела, аргументовано висловлювати власну позицію на основі документальних фактів [12, с. 47].

Третім критерієм оцінювання було ціннісно-мотиваційний критерій, який відображав ставлення учнів до європейського вибору України, рівень сформованості демократичних цінностей і громадянських орієнтацій. Показниками цього критерію виступали інтерес до теми, усвідомлення значущості європейської інтеграції для розвитку держави, готовність до громадянської активності та відповідального прийняття рішень [19, с. 96].

Відповідно до визначених критеріїв і показників було виокремлено три рівні сформованості громадянських компетентностей учнів – низький, середній і високий. Низький рівень характеризувався фрагментарними знаннями, недостатньою сформованістю умінь аналізу документів і ситуативним інтересом до теми. Середній рівень передбачав наявність базових знань і умінь, здатність виконувати типові завдання з опорою на документальні джерела та часткову сформованість ціннісних орієнтацій. Високий рівень відзначався системними знаннями, самостійним і критичним аналізом документів, аргументованою громадянською позицією та стійкою мотивацією до громадянської участі [15, с. 52].

Застосування визначених критеріїв і показників забезпечило можливість об'єктивного порівняння результатів контрольної й експериментальної груп на різних етапах педагогічного експерименту. Це створило підґрунтя для подальшого кількісного й якісного аналізу отриманих даних та обґрунтування ефективності методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» [22, с. 68].

3.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Аналіз результатів педагогічного експерименту здійснювався з метою виявлення змін у рівні сформованості громадянських компетентностей учнів 10 класу під впливом методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України». Отримані емпіричні дані дали змогу простежити динаміку навчальних досягнень учнів експериментальної та контрольної груп і здійснити їх порівняльну характеристику [6, с. 108].

Загальна оцінка результатів експерименту ґрунтувалася на зіставленні показників констатувального та контрольного етапів. Такий підхід дозволив не лише зафіксувати кінцеві результати навчання, а й виявити тенденції змін у пізнавальній діяльності учнів, рівні їхньої активності та ставленні до вивчення теми «Європейський вибір України» [14, с. 117].

Аналіз кількісних показників засвідчив відмінності в динаміці сформованості громадянських компетентностей між учнями контрольної та експериментальної груп. У контрольних класах зміни мали поступовий і менш виражений характер, що пояснюється використанням традиційних методів навчання без системного залучення документальних джерел. Водночас в експериментальних класах спостерігалось більш інтенсивне зростання показників за всіма визначеними критеріями [21, с. 71].

Якісний аналіз результатів навчальної діяльності учнів дозволив виявити зміни в характері роботи з навчальним матеріалом. Учні експериментальної групи демонстрували більшу самостійність у роботі з інформацією, здатність аналізувати тексти документів, формулювати узагальнення та аргументовано відстоювати власну позицію. Це свідчить про позитивний вплив методики використання документальних джерел на розвиток мисленнєвих операцій і громадянських умінь старшокласників [12, с. 49].

У процесі аналізу результатів експерименту враховувалися не лише навчальні досягнення учнів, а й зміни в їхніх ціннісних орієнтаціях і мотивації до вивчення громадянської освіти. Анкетування та педагогічні спостереження

засвідчили зростання інтересу учнів експериментальної групи до теми європейської інтеграції України, усвідомлення її значущості для розвитку держави та власного громадянського становлення [19, с. 99].

Загальна характеристика результатів педагогічного експерименту свідчить про наявність позитивної динаміки в експериментальній групі та створює підґрунтя для детальнішого аналізу змін за окремими критеріями сформованості громадянських компетентностей учнів 10 класу [22, с. 73].

Аналіз результатів педагогічного експерименту за когнітивним критерієм дозволив простежити зміни в рівні засвоєння учнями знань про європейський вибір України, зміст і значення євроінтеграційних процесів, а також основні принципи й цінності Європейського Союзу. Оцінювання здійснювалося на основі результатів тестування, усних відповідей і письмових робіт, виконаних учнями контрольної та експериментальної груп на констатувальному й контрольному етапах експерименту [6, с. 111].

На початковому етапі експерименту рівень знань учнів обох груп характеризувався переважно фрагментарністю та репродуктивним характером. Учні демонстрували знання окремих фактів і понять, однак відчували труднощі під час пояснення причинно-наслідкових зв'язків, аналізу суспільно-політичних процесів і узагальнення інформації, пов'язаної з європейським вибором України [10, с. 95].

Результати контрольного етапу засвідчили істотні відмінності між контрольними та експериментальними класами. В експериментальній групі спостерігалось зростання частки учнів із середнім і високим рівнями сформованості знань. Учні демонстрували системніше розуміння ключових понять, упевненіше орієнтувалися в змісті нормативно-правових документів, могли пояснювати значення європейських цінностей у контексті розвитку української державності [14, с. 120].

Аналіз письмових робіт показав, що учні експериментальної групи частіше використовували понятійний апарат курсу громадянської освіти, коректно застосовували терміни та наводили приклади з офіційних документів.

Це свідчить про глибше засвоєння навчального матеріалу та здатність застосовувати знання в нових навчальних ситуаціях, що відповідає вимогам компетентнісного підходу [8, с. 33].

У контрольній групі позитивна динаміка також простежувалася, однак вона була менш вираженою. Зміни здебільшого стосувалися відтворення навчального матеріалу та засвоєння окремих понять без достатнього рівня їх осмислення. Учні рідше зверталися до текстів документів і переважно використовували інформацію з підручника, що обмежувало можливості поглибленого аналізу теми [15, с. 55].

Отримані результати підтверджують, що системне використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» сприяє підвищенню рівня когнітивних досягнень учнів, формуванню цілісного уявлення про євроінтеграційні процеси та розвитку здатності до осмисленого засвоєння суспільно значущих знань [21, с. 74].

Аналіз результатів педагогічного експерименту за операційно-діяльнісним критерієм дав змогу оцінити рівень сформованості в учнів 10 класу вмінь роботи з документальними джерелами в процесі вивчення теми «Європейський вибір України». До уваги бралися такі вміння, як аналіз змісту офіційних документів, виокремлення ключових положень, інтерпретація інформації, порівняння різних джерел і аргументоване використання документальних фактів під час виконання навчальних завдань [12, с. 50].

На констатувальному етапі експерименту більшість учнів обох груп демонстрували низький і середній рівні сформованості зазначених умінь. Робота з документами здебільшого зводилася до поверхневого ознайомлення з текстом або механічного відтворення окремих положень без їх глибшого осмислення. Учні відчували труднощі під час визначення мети документа, авторства, адресата та практичного значення його положень [17, с. 77].

У процесі формувального етапу в експериментальній групі систематично застосовувалися різні види роботи з документальними джерелами – поетапний аналіз тексту, виконання проблемних завдань, порівняння положень

міжнародних і національних документів, підготовка аргументованих висловлювань на їх основі. Це сприяло поступовому розвитку вмінь самостійного опрацювання інформації та підвищенню рівня навчальної активності учнів [7, с. 44].

Результати контрольного етапу засвідчили суттєві відмінності між експериментальною та контрольною групами. Учні експериментальної групи демонстрували здатність цілісно аналізувати документальні джерела, виокремлювати основні ідеї, співвідносити їх зі змістом теми та використовувати як аргументи під час обговорень і письмових робіт. Вони частіше зверталися до текстів документів для підтвердження власної позиції, що свідчить про сформованість практичних громадянських умінь [21, с. 76].

У контрольній групі позитивні зміни мали обмежений характер і стосувалися переважно вмінь знаходити інформацію в тексті документа за вказівкою вчителя. Самостійний аналіз і критичне осмислення документальних джерел здійснювалися рідко, що позначалося на якості виконання аналітичних завдань і рівні аргументації відповідей [15, с. 57].

Якісний аналіз навчальних робіт учнів експериментальної групи засвідчив зростання рівня сформованості таких умінь, як логічне структурування відповіді, обґрунтування висновків на основі документальних положень, порівняння різних джерел і виявлення їх спільних та відмінних рис. Це підтверджує позитивний вплив системного використання документальних джерел на розвиток операційно-діяльнісної складової громадянської компетентності учнів 10 класу [8, с. 35].

Аналіз результатів педагогічного експерименту за ціннісно-мотиваційним критерієм дозволив простежити зміни у ставленні учнів 10 класу до теми «Європейський вибір України», рівні сформованості демократичних цінностей і мотивації до вивчення громадянської освіти. Особлива увага приділялася виявленню усвідомленості учнями значення європейської інтеграції України та готовності співвідносити власну громадянську позицію з цінностями європейської спільноти [19, с. 101].

На констатувальному етапі експерименту мотивація учнів до вивчення зазначеної теми мала переважно ситуативний характер. Інтерес до європейського вибору України часто обмежувався окремими інформаційними повідомленнями або актуальними подіями, тоді як глибше осмислення ціннісних засад європейської інтеграції спостерігалось у незначній частини старшокласників. Учні не завжди пов'язували вивчення теми з власним життєвим досвідом і майбутньою громадянською діяльністю [11, с. 58].

У процесі формувального етапу експерименту в експериментальній групі створювалися умови для осмислення ціннісного змісту документальних джерел через аналіз положень міжнародних договорів, декларацій і програмних документів Європейського Союзу. Залучення учнів до обговорення прав людини, принципів демократії, верховенства права та громадянської участі сприяло формуванню стійкішого інтересу до теми та розвитку ціннісних орієнтацій [7, с. 46].

Результати анкетування на контрольному етапі експерименту засвідчили зростання позитивного ставлення учнів експериментальної групи до європейського вибору України як стратегічного напрямку розвитку держави. Учні частіше виявляли готовність обґрунтовувати власну позицію, аргументувати її з опорою на положення офіційних документів і співвідносити європейські цінності з реаліями українського суспільства [21, с. 79].

У контрольній групі зміни ціннісно-мотиваційної сфери мали менш виражений характер. Інтерес до теми здебільшого підтримувався завдяки поясненням учителя та навчальному матеріалу підручника, однак не завжди переходив у стійку внутрішню мотивацію. Учні рідше демонстрували готовність до самостійного осмислення ціннісних аспектів європейської інтеграції та їх застосування в контексті громадянської діяльності [15, с. 59].

Таблиця 3.1

Рівні сформованості громадянських і європейських компетентностей учнів 10 класу на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту

Класи	Етап експерименту	Високий рівень, %	Середній рівень, %	Низький рівень, %
Експериментальний	Констатувальний	12	48	40
Експериментальний	Контрольний	34	52	14
Контрольний	Констатувальний	10	50	40
Контрольний	Контрольний	18	54	28

Наведені в таблиці 3.1 дані відображають динаміку рівнів сформованості громадянських і європейських компетентностей учнів 10 класу на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту. Аналіз результатів засвідчує, що на початковому етапі дослідження показники контрольної й експериментальної класів були майже однаковими, що свідчить про рівні стартові умови навчання. У більшості учнів обох класів переважали середній і низький рівні сформованості відповідних компетентностей.

Після впровадження методики використання документальних джерел в експериментальному класі спостерігається суттєве зростання кількості учнів з високим рівнем сформованості громадянських і європейських компетентностей – з 12 % до 34 %, а також помітне зменшення частки учнів з низьким рівнем – з 40 % до 14 %. Водночас у контрольному класі позитивні зміни мають менш виражений характер: кількість учнів з високим рівнем зросла лише до 18 %, а частка учнів з низьким рівнем зменшилася до 28 %.

Отримані результати підтверджують, що системне використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» позитивно впливає на формування громадянських і європейських компетентностей учнів. Зокрема, підвищується рівень розуміння змісту європейських цінностей, здатність аналізувати офіційні документи та аргументовано висловлювати власну позицію. Це свідчить про ефективність

запропонованої методики та доцільність її впровадження в практику викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти.

Таблиця 3.2

Рівень сформованості окремих громадянських умінь учнів 10 класу на контрольному етапі педагогічного експерименту, %

Вміння	Клас	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Аналіз документальних джерел	Експериментальний	38	46	16
Аналіз документальних джерел	Контрольний	20	48	32
Аргументоване висловлювання власної позиції	Експериментальний	36	44	20
Аргументоване висловлювання власної позиції	Контрольний	22	46	32
Ціннісні орієнтації щодо європейського вибору України	Експериментальний	40	42	18
Ціннісні орієнтації щодо європейського вибору України	Контрольний	24	44	32

Педагогічні спостереження засвідчили, що системне використання документальних джерел сприяло формуванню в учнів експериментальної групи відповідального ставлення до суспільних процесів, розвитку почуття громадянської причетності та усвідомлення власної ролі в демократичному суспільстві. Ціннісно-мотиваційні зміни проявлялися також у зростанні активності учнів під час обговорень, готовності брати участь у дискусіях і висловлювати аргументовані судження [22, с. 75].

Узагальнення результатів педагогічного експерименту дозволяє цілісно оцінити ефективність методики використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» в курсі громадянської освіти в 10 класі. Порівняльний аналіз даних, отриманих на констатувальному та контрольному етапах, засвідчує наявність стійких позитивних змін у рівні

сформованості громадянських компетентностей учнів експериментальної групи за всіма визначеними критеріями [6, с. 114].

Результати за когнітивним критерієм свідчать про зростання системності знань учнів, глибше розуміння сутності європейського вибору України та усвідомлення значення євроінтеграційних процесів для розвитку держави. Учні експериментальної групи демонструють здатність не лише відтворювати навчальний матеріал, а й аналізувати суспільно-політичні явища, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та застосовувати знання в проблемних ситуаціях, що відповідає вимогам сучасної громадянської освіти [14, с. 123].

Аналіз результатів за операційно-діяльнісним критерієм підтверджує ефективність системної роботи з документальними джерелами як засобу розвитку практичних громадянських умінь. Учні експериментальної групи виявляють сформованість навичок аналізу офіційних документів, аргументації власної позиції на основі документальних положень і критичного осмислення інформації. Це свідчить про зростання рівня самостійності навчальної діяльності та готовності учнів до активної участі в громадянському житті [12, с. 52].

Ціннісно-мотиваційні зміни, зафіксовані в ході педагогічного експерименту, підтверджують виховний потенціал методики використання документальних джерел. В експериментальній групі простежується формування стійкого інтересу до теми європейської інтеграції України, усвідомлення значущості демократичних цінностей і готовності співвідносити власну поведінку з принципами правової держави та громадянської відповідальності [19, с. 103].

Порівняння результатів контрольної й експериментальної груп засвідчує, що традиційні підходи до викладання громадянської освіти забезпечують засвоєння базового змісту навчального матеріалу, проте мають обмежені можливості щодо формування глибоких громадянських умінь і ціннісних орієнтацій. Натомість системне використання документальних джерел

активізує пізнавальну діяльність учнів, сприяє інтеграції знань і практичних умінь та підвищує ефективність навчально-виховного процесу [21, с. 82].

Отримані результати педагогічного експерименту підтверджують доцільність і результативність упровадження розробленої методики в практику викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Узагальнення кількісних і якісних показників створює наукове підґрунтя для формулювання загальних висновків дослідження та розроблення методичних рекомендацій для вчителів щодо використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» [22, с. 78].

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел з проблематики громадянської освіти та європейської інтеграції України підтверджує, що тема «Європейський вибір України» має комплексний характер і поєднує правові, політичні та ціннісні аспекти розвитку сучасного українського суспільства. Європейський вибір України постає не лише як зовнішньополітичний курс держави, а як цивілізаційний орієнтир, що ґрунтується на утвердженні демократичних принципів, прав людини, верховенства права та громадянської відповідальності. У курсі громадянської освіти ця тема виконує світоглядну та виховну функції, сприяючи формуванню активної громадянської позиції старшокласників і усвідомленню ними власної ролі в демократичному суспільстві.

Аналіз змісту чинних навчальних програм і підручників з громадянської освіти для 10 класу засвідчує, що документальні джерела відіграють важливу роль у розкритті змісту теми «Європейський вибір України», проте їх використання потребує систематизації та методичного осмислення. Документальні матеріали створюють умови для формування в учнів умінь працювати з офіційними текстами, аналізувати суспільно значущу інформацію та робити обґрунтовані висновки. Водночас ефективність їх застосування залежить від педагогічно доцільного добору, адаптації та інтеграції в структуру уроку громадянської освіти відповідно до вікових і пізнавальних особливостей старшокласників.

Узагальнення теоретичних підходів до використання документальних джерел у навчанні суспільствознавчих дисциплін дозволяє стверджувати, що вони є ефективним засобом реалізації компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у громадянській освіті. Системна робота з документальними джерелами сприяє розвитку критичного мислення, формуванню навичок аргументованого висловлювання та усвідомленню

ціннісного змісту суспільних процесів. Використання документів як навчального ресурсу забезпечує зв'язок теоретичних знань з реальними суспільно-політичними подіями та підвищує мотивацію учнів до вивчення теми «Європейський вибір України».

Розроблена методика використання документальних джерел під час вивчення теми «Європейський вибір України» на уроках громадянської освіти в 10 класі забезпечує цілісне поєднання змістового, діяльнісного та ціннісного компонентів навчання. Методика ґрунтується на системному доборі документальних джерел, їх адаптації до навчальних можливостей учнів і послідовному використанні на різних етапах уроку. Застосування аналітичних, порівняльних і проблемних завдань на основі документів сприяє активному залученню учнів до навчальної діяльності, формуванню умінь самостійного аналізу суспільних процесів і розвитку навичок демократичного спілкування. Такий підхід забезпечує ефективну реалізацію компетентнісного та діяльнісного підходів у громадянській освіті.

Експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики підтверджує її результативність у підвищенні рівня сформованості громадянських і європейських компетентностей учнів 10 класу. Порівняльний аналіз результатів контрольного та експериментального класів засвідчує суттєве зростання частки учнів з високим і середнім рівнями навчальних досягнень в експериментальному класі, а також зменшення кількості учнів з низьким рівнем. Системна робота з документальними джерелами позитивно впливає на розвиток умінь аналізувати офіційні тексти, аргументовано висловлювати власну позицію та усвідомлювати значення європейських цінностей для розвитку сучасного українського суспільства.

Практичне значення магістерської роботи полягає в можливості використання розробленої методики, методичних рекомендацій і дидактичних матеріалів у практиці викладання громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти. Запропоновані підходи до роботи з документальними джерелами можуть бути адаптовані до інших тем курсу громадянської освіти, а

також використані в процесі підготовки майбутніх учителів суспільствознавчих дисциплін. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для подальшого вдосконалення змісту та методики громадянської освіти з урахуванням європейських освітніх орієнтирів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Pietukhova, Y. (2025). European integration course of Ukraine: implementation of national interests and current challenges. *Skhid*, 7(3), 59–64. <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.738>
2. Адаптація десятикласників до навчання у профільних класах. URL: <https://cutt.ly/wtsPw24h> (дата звернення: 12.09.2025).
3. Безрукова Н.В. Європейський вибір України: завдання та пріоритети / Н.В. Безрукова, Є.В. Кушніренко // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах глобалізації : матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 27 берез. 2024 р. Полтава : Нац. ун-т ім. Юрія Кондратюка, 2024. С. 143–144.
4. Буркова Л. Класифікація педагогічних інновацій. *Зміст і технології шкільної освіти*: Матеріали звіт. наук. конф. ін-ту педагогіки АПН України, 28-30 березня 2000 року / Редкол.: В.М.Мадзігон, М.І.Бурда, Н.Ф.Федорова та ін.К., 2000. С.39–40.
5. Бухнієва О., Банкул Л. Потенціал інноваційних технологій в освіті. *Теорія і методика професійної освіти*. 2019. Вип. 10. Т. 1. С. 110–114.
6. Валько Л. Сучасні підходи та інноваційні тенденції в методиці навчання історії. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методик їх викладання : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Рівне, 19 трав. 2023 р.) / Міжнар. економ.-гуманіт. ун-т ім. акад. Степана Дем'янчука. Рівне: МEGУ, 2023. С. 130–133.
7. Васека Р., Данкович А. Проблеми сучасної освіти в Україні та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку підприємництва, торгівлі і маркетингу в умовах сучасного ринку*: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль: ДВНЗ «Тернопільський коледж харчових технологій і торгівлі», 2021. С. 17–19.
8. Вікова психологія. Навч. посіб./ Сергєєнкова О., Столярчук О., Коханова О. П., Пасека О. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.

9. Вікові особливості учнів 5-10-х класів. URL: <https://nuschool.eu/lessons/health/together/4.html> (дата звернення: 12.09.2025).
10. Вступ до методики викладання історії в школі / уклад. : А.В. Мінаєв, Т.В. Мінаєва. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 20 с.
11. Гаврилюк О., Назарець Л. Вплив вікових особливостей на мотивацію навчальної діяльності школярів. *Студентський дайджест. Збірник наукових матеріалів здобувачів вищої освіти*. Випуск 4. Рівне: РДГУ, 2021. С. 25-27.
12. Гаркавенко Н., Маркізан Ю. Особливості самовизначення особистості юнацького віку. URL: <https://cutt.ly/6tsPTtqP> (дата звернення: 12.09.2025).
13. Гончарук В., Дрогомирецька Л., Петрова Н. Викладання історії України через призму сучасних педагогічних технологій. 2024. URL: <https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/496/377> (дата звернення: 12.09.2025).
14. Горащук О. Сутність поняття «інноваційні педагогічні технології». <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/4203/3702> (дата звернення: 12.09.2025).
15. Горохівський П. Методика викладання історичних дисциплін у вищій школі. Умань : ПП Жовтий О., 2012. 256 с.
16. Гуліцька В. В., Пивовар А. О. Євроінтеграція України: проблеми та перспективи *Economics. Finances. Law*. 2023. №6:
17. Дубасенюк О. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики*: Монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.
18. *Євроінтеграційний дайджест* – портал європейської інтеграції України (офіційні новини). Випуск №131 (10 березня 2025): <https://eu-ua.kmu.gov.ua/en/digest/vypusk-131-vid-10-bereznya-2025-roku>

19. *Європейська інтеграція України: стан, виклики, перспективи* – громадська рада при МЗС України, Центр Разумкова, 2025: https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration.pdf
20. Іваненко М. Використання інформаційних технологій на уроках історії. *Педагогічна наука*. 2018. №3. С. 45-56.
21. *Інтеграція системи освіти України в європейський освітній простір*: збірник тез доповідей VI Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 жовт. 2024: https://eurydice.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/theses_2024_ssi-iea.pdf
22. Історія України (1914–1945 рр.). 10 клас. *Історія України. Всесвітня історія. 6 – 11 класи*. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. С. 70–83.
23. Коваленко І. Інноваційні методи вивчення історії у школі. Львів: Освіта, 2019. 298 с.
24. Ковальчук Л., Ковальчук О. Система освіти зарубіжних країн: Навчальний посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. 136 с.
25. Козак Л. Науковий тезаурус інноваційної освіти. *Освітологія*. 2013. Вип. 2. С. 74-81.
26. Косік Ю. Сучасні освітні інновації на уроках історії як спосіб формування творчих здібностей учнів. URL: <https://cutt.ly/JtsPsTTS> (дата звернення: 12.09.2025).
27. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К.: Т-во «Знання» України, 2010. 520 с.
28. Кузьміна Л. Інноваційні технології на уроках історії. <https://vseosvita.ua/library/innovatsiini-tekhnohii-na-urokakh-istorii-862886.html> (дата звернення: 22.10.2025).
29. Кузьмінський А. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник. К.: Знання, 2005. 486 с.
30. Лахижа М. *Європейський цивілізаційний вибір України*. Матеріали конференції, 2022: <https://ir.nmu.org.ua/handle/123456789/163332>

31. Лист МОН від 13.08.2025 р. №1/16828-25 «Про інструктивно-методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів / інтегрованих курсів у закладах загальної середньої освіти у 2025/2026 навчальному році». URL: <https://cutt.ly/StsPilX4> (дата звернення: 14.09.2025).
32. Максименко А. Університетська освіта Франції: становлення і розвиток у XIX – XX століттях: Монографія. К.: Видавничий центр КНЛУ, 2007. 307 с.
33. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Політологія, 2024. DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-17-14>
34. Навчаємо мислити критично: посібник для вчителів/за ред. Пометун О., Сущенко І. Дніпропетровськ: Ліра, 2016. 144 с.
35. Нові методики навчання на уроках історії. 5 порад з викладання. URL: https://znayshov.com/News/Details/novi_metodyky_navchannia_na_urokakh_istorii_5_porad_z_vykladannia (дата звернення: 12.09.2025).
36. Особливості учнів десятикласників. URL: https://school-290.inet.ua/viewpage.php?page_id=267 (дата звернення: 12.09.2025).
37. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / Курлянд З.Н., Хмелюк Р.І, Семенова А.В. та ін.. За ред. З. Н. Курлянд. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2005. 399 с.
38. Петренко О. Інтерактивні дошки на уроках історії. *Вісник педагогічних наук*. 2019. №6. С. 30-44.
39. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. 2017. №6. С. 3–13.
40. Пометун О., Гупан Н., Власов В. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
41. Рибальченко А. Педагогічна інновація як прогресивна зміна в освіті. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути: тези доп. II міжнародної науково-практичної*

- інтернет-конференції* (10 березня 2020 року). Київ, Open Science Laboratory – наукова платформа, 2020. С. 74–78.
42. Русаков С.С., ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЯК ЦІННІСНО-КУЛЬТУРНИЙ ВИКЛИК ВОЄННОГО ЧАСУ. *Культурологічний альманах*. Вип. 2 (14), 2025 <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.56>
  43. Скворцов В. Європейський вибір України як фактор впливу на її цивільно-військові відносини. *Політичний менеджмент*, №4. 2008. С. 142-153.
  44. Терно С. Теорія та методика навчання історії. Практикум для здобувачів ступеня вищої освіти. Запоріжжя, 2016. 36 с.
  45. УГОДА між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021-2027) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-22
  46. *Україна – Європейський Союз: від партнерства до асоціації: Український щорічник з європейських інтеграційних студій*. Вип. III. Луцьк: Терен, 2019. PDF: <https://yearlybook-aprei.com.ua/wp-content/uploads/2020/02/Ukrayinskyj-SHHorichnyk-z-YEvropejskyh-Integracijnyh-Studij.-Vypusk-III.pdf>
  47. *Україна на шляху до ЄС: виклики та перспективи* (матеріали круглого столу до Дня Європи в Україні, Київ, 9 травня 2024): <https://ipacs.knu.ua/pages/osn/2/news/2112/files/6598623b-90b4-4f0e-a02a-33621cdb7e61.pdf>
  48. *Україна та європейська інтеграція: правовий вимір: бібліогр. покажч.* / уклад.: О. В. Левчук, відп. за вип. В. О. Герасимова ; ДВНЗ «Запорізький національний університет» МОН України. 2-е вид., перероб. та доповн. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. 89 с.
  49. *Україна та ЄС : досвід співпраці та перспективи інтеграції в сучасних умовах* : Міжнар. наук. конф 19 черв. 2024 р., м. Миколаїв : в рамках міжнар. проекту Erasmus+ за напрямком Jean Monnet «Implementation of European values as a basis of democracy in Ukraine» : тези / Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2024. – 196 с.

50. Філоненко О., Байдак Н. Педагогічна технологія в освіті. *Наукові записки. Серія. Педагогічні науки. Українські студії у європейському контексті*: зб. наук. праць. 2024. №9. С. 65–74.
51. Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Історія України (рівень стандарту)» підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2023. 296 с.
52. Цибін О. *Європейський цивілізаційний вибір України: змістові та суб'єкт-об'єктні колізії* «Вища освіта України», 2024. DOI: [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.4\(95\).11](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.4(95).11)
53. Шапран О. Система інноваційної підготовки майбутнього вчителя в умовах навчально-науково-педагогічних комплексів. : Дис... д-ра наук: 13.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова К., 2008. 412 с.
54. Шевченко А., Камаралі С. Навчання історії та проблема гуманізації освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. №1 (105). С.79–91.
55. Шевченко Л. Мультимедійні ресурси в навчальному процесі. Одеса: Видавничий дім, 2021. 320 с.
56. Шепель В. Вікові особливості формування пізнавальної активності старшокласників. *Педагогіка та психологія*. 2013. Вип. 44. С. 39-46.
57. Яковенко Г. *Методика навчання історії: навчально–методичний посібник*. Харків: ХНАДУ, 2017. 324 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ДІАГНОСТИЧНІ ЗАВДАННЯ

для визначення сформованості історичних знань з теми
«Європейський вибір України»

I. Тестові завдання (1–15)

1. Що означає поняття «європейський вибір України»?

- А. Орієнтацію України виключно на країни Західної Європи
- Б. Стратегію інтеграції України до європейського політичного, економічного та правового простору
- В. Відмову України від співпраці з іншими регіонами світу
- Г. Намір України стати членом усіх європейських міжнародних організацій

2. Який документ уперше офіційно закріпив європейський напрям зовнішньої політики України?

- А. Конституція України 1996 р.
- Б. Декларація про державний суверенітет України
- В. Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»
- Г. Акт проголошення незалежності України

3. Коли Україна стала членом Ради Європи?

- А. 1991 р.
- Б. 1995 р.
- В. 2004 р.
- Г. 2014 р.

4. Яке з наведених положень є основою європейських цінностей?

- А. Пріоритет держави над особистістю
- Б. Домінування виконавчої влади
- В. Повага до прав людини та верховенство права
- Г. Обмеження політичного плюралізму

5. Яка подія стала ключовим поштовхом до активізації європейського вибору України у 2013–2014 рр.?

- А. Помаранчева революція
- Б. Ратифікація Конституції
- В. Революція Гідності
- Г. Підписання Будапештського меморандуму

6. У чому полягає значення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС?

- А. Вона гарантує автоматичне членство України в ЄС
- Б. Вона визначає військовий союз України та ЄС
- В. Вона створює рамки для політичної асоціації та економічної інтеграції
- Г. Вона замінює національне законодавство України

7. Який орган Європейського Союзу ухвалює стратегічні політичні рішення?

- А. Європейський парламент
- Б. Європейська комісія
- В. Європейський центральний банк
- Г. Європейська рада

8. Що означає поняття «євроінтеграція»?

- А. Перехід на єдину європейську валюту
- Б. Процес зближення держави з Європейським Союзом у різних сферах
- В. Вступ до НАТО
- Г. Участь у міжнародних економічних форумах

9. Яка сфера НЕ є ключовою в процесі європейської інтеграції України?

- А. Судова реформа
- Б. Захист прав людини
- В. Екологічна політика
- Г. Встановлення монархічної форми правління

10. Яке зобов'язання бере на себе Україна в межах європейського вибору?

- А. Відмова від власної Конституції
- Б. Гармонізація законодавства з правом ЄС

В. Скорочення повноважень парламенту

Г. Запровадження федеративного устрою

11. Яка інституція ЄС здійснює контроль за виконанням Угоди про асоціацію?

А. Європейський суд з прав людини

Б. Європейська комісія

В. Рада Європи

Г. ОБСЄ

12. Чому європейський вибір України має безпекове значення?

А. Тому що ЄС є військовим блоком

Б. Через інтеграцію до системи колективної безпеки

В. Через зміцнення демократичних інститутів і стійкості держави

Г. Через розміщення іноземних військових баз

13. Який принцип є спільним для України та Європейського Союзу?

А. Централізація влади

Б. Верховенство права

В. Однопартійна система

Г. Пріоритет ідеології над законом

14. Який виклик є одним із головних на шляху європейської інтеграції України?

А. Відсутність природних ресурсів

Б. Корупція та потреба системних реформ

В. Географічна віддаленість від Європи

Г. Брак населення

15. Який результат може мати успішна реалізація європейського вибору України?

А. Повна економічна залежність від ЄС

Б. Послаблення національного суверенітету

В. Підвищення рівня демократії та добробуту громадян

Г. Ізоляція України від інших держав

Ключ відповідей:

1 – Б

2 – В

3 – Б

4 – В

5 – В

6 – В

7 – Г

8 – Б

9 – Г

10 – Б

11 – Б

12 – В

13 – Б

14 – Б

15 – В

II. Хронологічні завдання (16–20)

16. Укажіть правильну хронологічну послідовність подій, пов'язаних з європейським вибором України:

1. Революція Гідності
2. Вступ України до Ради Європи
3. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС
4. Закріплення курсу на ЄС у Конституції України

А. 2 → 1 → 3 → 4

Б. 2 → 1 → 4 → 3

В. 1 → 2 → 3 → 4

Г. 2 → 3 → 1 → 4

17. Розташуйте події в правильній послідовності:

1. Подання Україною заявки на членство в ЄС
2. Набуття чинності Угодою про асоціацію Україна – ЄС

3. Надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС

4. Початок виконання Угоди про асоціацію

А. 2 → 4 → 1 → 3

Б. 1 → 3 → 2 → 4

В. 2 → 1 → 4 → 3

Г. 1 → 2 → 3 → 4

18. Установіть правильну послідовність ключових етапів європейської інтеграції України:

1. Вступ України до Ради Європи

2. Проголошення незалежності України

3. Закріплення європейського курсу в Конституції України

4. Підписання Угоди про асоціацію з ЄС

А. 2 → 1 → 4 → 3

Б. 1 → 2 → 3 → 4

В. 2 → 4 → 1 → 3

Г. 1 → 2 → 4 → 3

19. Розташуйте події в хронологічній послідовності:

1. Революція Гідності

2. Відмова уряду від підписання Угоди про асоціацію

3. Підписання політичної частини Угоди про асоціацію

4. Початок Євромайдану

А. 2 → 4 → 1 → 3

Б. 4 → 2 → 1 → 3

В. 2 → 1 → 4 → 3

Г. 1 → 4 → 2 → 3

20. Укажіть правильну хронологію подій ХХІ століття, пов'язаних з європейським вибором України:

1. Закріплення курсу на членство в ЄС у Конституції

2. Надання Україні статусу кандидата в члени ЄС

3. Революція Гідності

4. Повномасштабне вторгнення РФ в Україну

А. 3 → 1 → 2 → 4

Б. 3 → 4 → 1 → 2

В. 3 → 1 → 4 → 2

Г. 1 → 3 → 2 → 4

Ключ відповідей:

16 – А

17 – А

18 – А

19 – А

20 – В

III. Завдання на роботу з історичною картою (21–25)

21. Укажіть, у якому регіоні Європи розташована Україна відповідно до політичної карти.

А. Північна Європа

Б. Південна Європа

В. Східна Європа

Г. Західна Європа

22. Які з наведених країн Європейського Союзу безпосередньо межують з Україною?

А. Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія

Б. Польща, Німеччина, Чехія, Словаччина

В. Румунія, Болгарія, Греція

Г. Угорщина, Австрія, Хорватія

23. Яка з перелічених країн Європи **не** є членом Європейського Союзу (згідно з картою)?

А. Хорватія

Б. Румунія

В. Норвегія

Г. Словенія

24. Яке твердження щодо географічного положення України та ЄС є правильним?

А. Україна розташована всередині території ЄС

Б. Україна не має спільних кордонів із країнами ЄС

В. Україна межує з кількома державами-членами ЄС

Г. Україна відокремлена від ЄС морськими кордонами

25. Який висновок можна зробити на основі карти щодо європейської інтеграції України?

А. Географічне положення України ускладнює співпрацю з ЄС

Б. Україна має вигідне прикордонне розташування для взаємодії з ЄС

В. Україна ізольована від європейського простору

Г. Україна орієнтована переважно на Південну Європу

Ключ відповідей:

21 – В

22 – А

23 – В

24 – В

25 – Б

IV. Аналітичні завдання відкритого типу (26–30)

Завдання передбачають розгорнуту відповідь (3–6 речень), уміння аналізувати історичні процеси, робити висновки та аргументувати власну позицію. Рівень відповідає вимогам 10 класу.

26. Поясніть, чому європейський вибір України має не лише політичне, а й історичне значення. У відповіді згадайте принаймні **два історичні чинники**, що вплинули на цей вибір.

27. Проаналізуйте роль Революції Гідності у зміні європейського курсу України. Чому ці події стали переломним моментом у відносинах України з Європейським Союзом?

28. Охарактеризуйте значення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС для розвитку українського суспільства. Наведіть **два конкретні приклади** змін або можливостей.

29. Поясніть, чому в умовах війни європейський вибір України пов'язаний із питаннями безпеки та захисту національних інтересів.

30. Висловіть власну думку: які переваги та виклики може мати повноправне членство України в Європейському Союзі? Назвіть **щонайменше одну перевагу і один виклик**.

Орієнтовні критерії оцінювання:

- повнота відповіді – **до 3 балів**
- логічність і аргументованість – **до 2 балів**
- коректне використання історичних понять – **до 1 бала**

Макимум за одне завдання – **6 балів**.

**ПІДСУМКОВІ
ДІАГНОСТИЧНІ ЗАВДАННЯ**

для визначення сформованості історичних знань з теми
з теми «Європейський вибір України»

I. Тестові завдання (1–15)

Оберіть одну правильну відповідь.

1. Європейський вибір України означає:

- А. Орієнтацію лише на країни Західної Європи
- Б. Інтеграцію України до європейського політичного, правового й економічного простору
- В. Відмову від співпраці з іншими регіонами світу
- Г. Запровадження єдиної європейської валюти

2. Членство України в Раді Європи засвідчило:

- А. Вступ України до ЄС
- Б. Визнання України як демократичної держави
- В. Військовий союз з європейськими країнами
- Г. Перехід до федеративного устрою

3. Основною цінністю, на якій ґрунтується Європейський Союз, є:

- А. Централізація влади
- Б. Верховенство права і права людини
- В. Домінування економіки над політикою
- Г. Обмеження національного суверенітету

4. Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачає:

- А. Автоматичне членство України в ЄС
- Б. Політичну асоціацію та економічну інтеграцію
- В. Військову допомогу від ЄС
- Г. Відмову від національного законодавства

5. Події Революції Гідності були безпосередньо пов'язані з:

- А. Вступом України до НАТО
- Б. Відмовою від курсу на європейську інтеграцію
- В. Захистом європейського вибору України
- Г. Економічною кризою в ЄС

6. Закріплення курсу України на ЄС у Конституції відбулося у:

- А. 2004 р.
- Б. 2010 р.
- В. 2014 р.
- Г. 2019 р.

7. Який орган ЄС представляє інтереси держав-членів?

- А. Європейський парламент
- Б. Європейська комісія
- В. Європейська рада
- Г. Європейський суд

8. Європейська інтеграція України передбачає насамперед:

- А. Територіальні зміни
- Б. Гармонізацію законодавства
- В. Втрату політичної незалежності
- Г. Обмеження громадянських прав

9. Яка подія ХХІ ст. суттєво вплинула на безпековий вимір європейського вибору України?

- А. Помаранчева революція
- Б. Підписання Угоди про асоціацію
- В. Повномасштабне вторгнення РФ
- Г. Вступ України до Ради Європи

10. Європейський вибір України пов'язаний із:

- А. Послабленням ролі держави
- Б. Розвитком демократичних інститутів

В. Згортанням реформ

Г. Ізоляцією від міжнародних процесів

11. Статус країни-кандидата в ЄС Україна отримала у:

А. 2014 р.

Б. 2019 р.

В. 2022 р.

Г. 2024 р.

12. Що з наведеного є прикладом гібридної загрози?

А. Відкрите військове вторгнення

Б. Інформаційні маніпуляції та дезінформація

В. Мирні переговори

Г. Економічне партнерство

13. Яка сфера є ключовою для демократичної стійкості держави?

А. Судова система

Б. Туризм

В. Приватний бізнес

Г. Спорт

14. Значення європейського вибору України полягає також у:

А. Відмові від національної ідентичності

Б. Посиленні історичної пам'яті

В. Скороченні ролі освіти

Г. Зменшенні культурної спадщини

15. Успішна європейська інтеграція сприяє:

А. Політичній нестабільності

Б. Зниженню рівня життя

В. Підвищенню стандартів демократії

Г. Посиленню авторитаризму

Ключ:

1–Б, 2–Б, 3–Б, 4–Б, 5–В, 6–Г, 7–В, 8–Б, 9–В, 10–Б,

11–В, 12–Б, 13–А, 14–Б, 15–В

II. Хронологічні завдання (16–20)

16. Установіть правильну послідовність подій:

1. Вступ України до Ради Європи
2. Революція Гідності
3. Підписання Угоди про асоціацію
4. Закріплення курсу на ЄС у Конституції

А. 1 → 2 → 3 → 4

Б. 2 → 1 → 3 → 4

В. 1 → 3 → 2 → 4

Г. 2 → 3 → 1 → 4

17. Розташуйте події в хронологічній послідовності:

1. Подання заявки на членство в ЄС
2. Надання статусу кандидата
3. Повномасштабне вторгнення РФ
4. Революція Гідності

А. 4 → 3 → 1 → 2

Б. 4 → 1 → 3 → 2

В. 3 → 4 → 1 → 2

Г. 4 → 3 → 2 → 1

III. Завдання на роботу з історичною картою (21–25)

21. У якому регіоні Європи розташована Україна?

А. Північна

Б. Західна

В. Східна

Г. Південна

22. Які країни ЄС межують з Україною?

А. Польща, Словаччина, Угорщина, Румунія

Б. Німеччина, Чехія, Австрія

В. Болгарія, Греція

Г. Італія, Франція

23. Яка країна НЕ є членом ЄС?

А. Румунія

Б. Хорватія

В. Норвегія

Г. Словенія

24. Географічне положення України:

А. Ускладнює інтеграцію

Б. Сприяє співпраці з ЄС

В. Не має значення

Г. Ізолює Україну

25. Карта свідчить, що Україна:

А. Оточена країнами ЄС

Б. Межує з кількома країнами ЄС

В. Не має спільних кордонів з ЄС

Г. Орієнтована на Південну Європу

Ключ: 21–В, 22–А, 23–В, 24–Б, 25–Б

IV. Аналітичні завдання відкритого типу (26–30)

26. Поясніть історичні передумови європейського вибору України.

27. Проаналізуйте значення Революції Гідності для євроінтеграції.

28. Охарактеризуйте роль Угоди про асоціацію в трансформації українського

суспільства.

29. Поясніть зв'язок між європейським вибором України та питаннями безпеки.

30. Висловіть власну позицію щодо значення європейської інтеграції для майбутнього України.

Критерії: повнота, аргументованість, історична коректність.

КОНСПЕКТ УРОКУ

на тему «Європейський вибір України»

з використанням інноваційних технологій

Клас: 10

Тип уроку: урок засвоєння нових знань з елементами інтерактивного, проблемного та аналітичного навчання

Форма уроку: комбінований урок із використанням мультимедійних, інтерактивних та цифрових технологій

Мета уроку

Навчальна

- сформувати в учнів цілісне уявлення про зміст і значення європейського вибору України;
- з'ясувати основні етапи європейської інтеграції України;
- розкрити зв'язок європейського вибору з демократичними цінностями, безпекою та історичною пам'яттю.

Розвивальна

- розвивати навички аналізу історичних подій, документів і карт;
- формувати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- розвивати критичне мислення, уміння аргументувати власну позицію.

Виховна

- виховувати усвідомлення відповідальності за історичний і цивілізаційний вибір держави;
- формувати громадянську свідомість, повагу до європейських демократичних цінностей;
- сприяти усвідомленню значення історії для сучасності.

Ключові компетентності

- історична та громадянська;
- соціальна та комунікативна;

- інформаційно-цифрова;
- уміння вчитися впродовж життя;
- ініціативність і підприємливість.

Обладнання та ресурси

- мультимедійна презентація;
- політична карта Європи (країни ЄС та Україна);
- короткий відеофрагмент (1–2 хв) про європейські цінності;
- онлайн-опитування (Mentimeter / Google Forms);
- роздаткові матеріали (витяги з документів, робочі аркуші).

Очікувані результати

Учні:

- пояснюють зміст поняття «європейський вибір України»;
- характеризують основні етапи європейської інтеграції;
- аналізують причини та наслідки європейського курсу України;
- аргументовано висловлюють власні судження щодо значення цього вибору.

Хід уроку

I. Організаційний момент (1–2 хв)

- привітання;
- створення доброзичливої атмосфери;
- налаштування учнів на активну роботу.

II. Актуалізація опорних знань (5 хв)

Інноваційна технологія: інтерактивне онлайн-опитування

Учитель пропонує учням відповісти на запитання в Mentimeter / Google Forms:

- Що ви розумієте під поняттям «європейські цінності»?
- Які міжнародні організації Європи вам відомі?
- Чи можна вважати Україну частиною європейського історичного простору?

Результати відображаються на екрані та коротко обговорюються.

III. Мотивація навчальної діяльності (3 хв)

Метод проблемного запитання

Учитель ставить запитання:

Чи є європейський вибір України лише політичним рішенням, чи це результат тривалого історичного розвитку?

Учні висловлюють припущення, які фіксуються як гіпотези.

IV. Вивчення нового матеріалу (25 хв)

1. Поняття та історичні передумови європейського вибору України (7 хв)

Інноваційна технологія: мультимедійна візуалізація + «think–pair–share»

Учитель розкриває:

- поняття «європейський вибір»;
- європейські традиції в історії України;
- прагнення України до європейського простору у XX–XXI ст.

Учні:

- осмислюють інформацію індивідуально;
- обговорюють у парах;
- формулюють спільні висновки.

2. Основні етапи європейської інтеграції України (8 хв)

Інноваційна технологія: робота з картою та хронологічною стрічкою

Разом з учителем учні:

- визначають місце України на політичній карті Європи;
- аналізують ключові події: вступ до Ради Європи, Угоду про асоціацію, Революцію Гідності, набуття статусу кандидата в ЄС;
- роблять висновок про поступовість і складність євроінтеграційного процесу.

3. Європейський вибір України: цінності, безпека, сучасні виклики (10 хв)

Інноваційна технологія: аналіз історичних і сучасних джерел

Учитель пропонує короткі витяги з офіційних документів або промов.

Завдання для учнів:

- визначити, які цінності лежать в основі європейського вибору;

- пояснити, чому в умовах війни європейський курс набуває безпекового значення;
- відповісти на запитання: **Чому історія є важливим аргументом у сучасних міжнародних процесах?**

V. Закріплення знань (7 хв)

Інноваційна технологія: групова робота

Клас ділиться на 3 групи:

1. Історичні передумови європейського вибору
2. Основні етапи євроінтеграції
3. Значення європейського вибору для сучасної України

Кожна група створює коротку міні-інфографіку та презентує результати.

VI. Рефлексія та підбиття підсумків (5 хв)

Метод «Незакінчене речення»

Учні завершують фрази:

- «Європейський вибір України означає...»
- «Найважливішим етапом євроінтеграції я вважаю...»
- «Для майбутнього України європейський вибір важливий тому, що...»

Учитель повертається до проблемного запитання уроку.

VII. Домашнє завдання (на вибір)

1. Написати міні-есе: **«Європейський вибір України як історичний процес»**
2. Створити цифрову хронологію основних етапів європейської інтеграції України
3. Підібрати й проаналізувати один історичний або сучасний документ, пов'язаний з європейським курсом України

Педагогічний акцент

Урок спрямований на формування в учнів цілісного бачення європейського вибору України як історично зумовленого процесу, розвитку критичного мислення та усвідомлення ролі історії у формуванні сучасної громадянської позиції.

